

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

- 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
- 2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης (2. Vibhaṅga-aṭṭhakathā)
- 17. Ανάλυση των ελασσόνων θεμάτων
(17. Khuddakavatthuvibhaṅgo)

PaliVerse

2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης

17. Khuddakavatthuvibhaṅgo

1. Ekakamātikādivaṇṇanā

832. Idāni tadanantare khuddakavatthuvibhaṅgepi paṭhamam mātikam ṭhapetvā nikkhittapadānukkamena niddeso kato. Tatrāyam nikkheparicchedo. Ādito tāva jātimadotiādayo tesattati ekakā nikkhittā, tato kodho ca upanāho cātiādayo aṭṭhārasa dukā, akusalamūlādayo pañcatimsa tikā, āsavacatukkādayo cuddasa catukkā, orambhāgiyasamyojanādayo pannarasa pañcakā, vivādamūlādayo cuddasa chakkā, anusayādayo satta sattakā, kilesavatthuādayo aṭṭha aṭṭhakā, āghātavatthuādayo nava navakā, kilesavatthuādayo satta dasakā, ajjhakkassa upādāya aṭṭhārasa taṇhāvicaritānītiādayo cha aṭṭhārasakāti sabbānīpi etāni aṭṭha kilesasatāni nikkhittānīti veditabbāni. Ayam tāva nikkheparicchedo.

Ekakaniddesavaṇṇanā

843-844. Idāni yathānikkhittāya mātikāya tattha katamo jātimadotiādinā nayena āraddhe niddesavāre jātim paṭiccāti jātim nissāya. Ettha ca atthipaṭiccaṃ nāma kathitaṃ, tasmā jātiyā satīti ayamettha attho. Gottam paṭiccātiādisupi eseva nayo. Madanavasena mado. Majjanākāro majjanā. Majjitabhāvo majjitattaṃ. Māno maññanātiādinī heṭṭhā dhammasaṅgahatṭhakathāyam vuttatthāneva. Ayam vuccatīti ayam evam jātiyā sati taṃ jātim nissāya uppanno majjanākārappavatto māno jātimadoti vuccati. Svāyam khattiyādīnam catunnampi vaṇṇānam uppajjati. Jātisampanno hi khattiyo ‘mādiso añño natthi. Avasesā antarā uṭṭhāya khattiyā jātā. Aham pana vaṃsāgatakhattiyo’ti mānam karoti. Brāhmaṇādīsipi eseva nayo. Gottamadaniddesādīsipi imināvupāyena attho veditabbo. Khattiyopi hi ‘aham koṇḍaññagotto, aham ādiccagotto’ti mānam karoti. Brāhmaṇopi ‘aham kassapagotto, aham bhāradvājagotto’ti mānam karoti. Vessopi suddopi attano attano kulagottaṃ nissāya mānam karoti. Aṭṭhārasāpi seṇiyo ‘ekissā seṇiyā jātamhā’ti mānam karontiyeva.

Ārogyamadādīsu ‘aham arogo, avasesā rogabahulā, gadduhanamattampi mayham byādhi nāma natthī’ti majjanavasena uppanno māno ārogyamado nāma.

‘Aham taruṇo, avasesasattānam attabhāvo papāte ṭhitarukkhasadiso, aham pana paṭhamavaye ṭhito’ti majjanavasena uppanno māno yobbanamado nāma.

‘Aham ciraṃ jīviṃ, ciraṃ jīvāmi, ciraṃ jīvissāmi; sukham jīviṃ, sukham jīvāmi, sukham jīvissāmī’ti majjanavasena uppanno māno jīvitamado nāma.

‘Aham lābhī, avasesā sattā appalābhā, mayham pana lābhassa pamāṇam nāma natthī’ti majjanavasena uppanno māno lābhamado nāma.

‘Avasesā sattā yaṃ vā taṃ vā labhanti, aham pana sukataṃ paṇītaṃ cīvarādipaccayaṃ labhāmī’ti majjanavasena uppanno māno sakkāramado nāma.

‘Avasesabhikkhūnaṃ pādapiṭṭhiyaṃ akkamitvā gacchantā manussā ayaṃ samaṇotipi na vandanti, maṃ pana disvāva vandanti, pāsāṇacchattaṃ viya garuṃ katvā aggikkhandhaṃ viya ca durāsadaṃ katvā maññanti’ti majjanavasena uppanno māno garukāramado nāma.

‘Uppanno paṇho mayhameva mukhena chijjati, bhikkhācāraṃ gacchantāpi mameva purato katvā parivāretvā gacchanti’ti majjanavasena uppanno māno purekkhāramado nāma.

Agārikassa tāva mahāparivārassa ‘purisasatampi purisasahassampi maṃ parivāreti,’ anagāriyassa pana ‘samaṇasatampi samaṇasahassampi maṃ parivāreti, sesā appaparivārā, ahaṃ mahāparivāro ceva suciparivāro cā’ti majjanavasena uppanno māno parivāramado nāma.

Bhogo pana kiñcāpi lābhaggahaṇeneva gahito hoti, imasmiṃ pana tṭhāne nikkheparāsi nāma gahito; tasmā ‘avasesā sattā attano paribhogamattampi na labhanti, mayhaṃ pana nidhānagatasseva dhanassa pamāṇaṃ natthī’ti majjanavasena uppanno māno bhogamado nāma.

Vaṇṇaṃ paṭiccāti sarīravaṇṇampi guṇavaṇṇampi paṭicca. ‘Avasesā sattā dubbaṇṇā durūpā, ahaṃ pana abhirūpo pāsādiko; avasesā sattā nigguṇā patthaṭaakittino, mayhaṃ pana kittisaddo devamanussesu pākaṭo - itipi thero bahussuto, itipi sīlavā, itipi dhutaguṇayutto’ti majjanavasena uppanno māno vaṇṇamado nāma.

‘Avasesā sattā appassutā, ahaṃ pana bahussuto’ti majjanavasena uppanno māno sutamado nāma.

‘Avasesā sattā appaṭibhānā, mayhaṃ pana paṭibhānassa pamāṇaṃ natthī’ti majjanavasena uppanno māno paṭibhānamado nāma.

‘Ahaṃ rattaññū asukaṃ buddhavaṃsaṃ, rājavaṃsaṃ, janapadavaṃsaṃ, gāmavaṃsaṃ, rattindivaparicchadaṃ, nakkhattamuhuttayogaṃ jānāmī’ti majjanavasena uppanno māno rattaññumado nāma.

‘Avasesā bhikkhū antarā piṇḍapātikā jātā, ahaṃ pana jātipiṇḍapātiko’ti majjanavasena uppanno māno piṇḍapātikamado nāma.

‘Avasesā sattā uññātā avaññātā, ahaṃ pana anuññāto anavaññāto’ti majjanavasena uppanno māno anavaññātamado nāma.

‘Avasesānaṃ iriyāpatho apāsādiko, mayhaṃ pana pāsādiko’ti majjanavasena uppanno māno iriyāpathamado nāma.

‘Avasesā sattā chinnapakkhakākasadisā, ahaṃ pana mahiddhiko mahānubhāvo’ti vā ‘ahaṃ yaṃ yaṃ kammaṃ karomi, taṃ taṃ ijjhatī’ti vā majjanavasena uppanno māno iddhimado nāma.

Heṭṭhā parivāraggahaṇena yaso gahitova hoti. Imasmiṃ pana tṭhāne upaṭṭhākamado nāma gahito. So agārikenapi anagārikenapi dīpetabbo. Agāriko hi ekacco aṭṭhārasasu seṇīsu ekissā jeṭṭhako hoti, tassa ‘avasese purise ahaṃ paṭṭhapemi, ahaṃ vicāremī’ti; anagārikopi ekacco katthaci jeṭṭhako hoti, tassa ‘avasesā bhikkhū mayhaṃ ovāde vattanti, ahaṃ jeṭṭhako’ti majjanavasena uppanno māno yasamado nāma.

‘Avasesā sattā dussilā, ahaṃ pana sīlavā’ti majjanavasena uppanno māno sīlamado nāma. ‘Avasesasattānaṃ kukkuṭassa udakapānamattepi kāle cittekaggatā natthi, ahaṃ pana upacārappanānaṃ lābhī’ti majjanavasena uppanno māno jhānamado nāma.

‘Avasesā sattā nissippā, ahaṃ pana sippavā’ti majjanavasena uppanno māno sippamado nāma. ‘Avasesā sattā rassā, ahaṃ pana dīgho’ti majjanavasena uppanno māno ārohamado nāma. ‘Avasesā sattā rassā vā honti dīghā vā, ahaṃ nigrodhaparimaṇḍalo’ti majjanavasena uppanno māno pariṇāhamado nāma. ‘Avasesasattānaṃ sarīrasaṇṭhānaṃ virūpaṃ bībhaccaṃ, mayhaṃ pana manāpaṃ pāsādika’nti majjanavasena uppanno māno saṇṭhānamado nāma. ‘Avasesānaṃ sattānaṃ sarīre bahū dosā, mayhaṃ pana sarīre kesaggamattampi vajjaṃ natthī’ti majjanavasena uppanno māno pāripūrimado nāma.

845. Iminā ettakena ṭhānena savatthukaṃ mānaṃ kathetvā idāni avatthukaṃ nibbattitamānameva dassento tattha katamo madotiādīmāha. Taṃ uttānatthameva.

846. Pamādaniddese cittassa vossaggoti imesu ettakesu ṭhānesu satiyā aniggaṇhitvā cittassa vossajjanaṃ; sativirahoti attho. Vossaggānuppadānanti vossaggassa anuppadānaṃ; punappunaṃ vissajjananti attho. Asakkaccakiriyatāti etesaṃ dānādīnaṃ kusalahammānaṃ bhāvanāya puggalassa vā deyyadhammassa vā asakkaccakaraṇavasena asakkaccakiriyā. Satatabhāvo sātaccaṃ. Na satatabhāvo asātaccaṃ. Na sātaccakiriyatā asātaccakiriyatā. Anaṭṭhitakaraṇaṃ anaṭṭhitakiriyatā. Yathā nāma kakaṇṭako thokaṃ gantvā thokaṃ tiṭṭhati, na nirantaraṃ gacchati, evameva yo puggalo ekadivasā dānaṃ vā datvā pūjaṃ vā katvā dhammaṃ vā sutvā samaṇadhammaṃ vā katvā puna cirassaṃ karoti, na nirantaraṃ pavatteti, tassa sā kiriyā anaṭṭhitakiriyatāti vuccati. Olīnavuttitāti nirantarakaraṇasaṅkhātassa vipphārasseva abhāvena līnavuttitā. Nikkhittachandatāti kusalakiriyāya vīriyachandassa nikkhittabhāvo. Nikkhittadhuratāti vīriyadhurassa oropanaṃ, osakkitamānasatāti attho. Anadhiṭṭhānanti kusalakaraṇe patiṭṭhābhāvo. Ananuyogoti ananuyuñjanaṃ. Pamādoti pamajjanaṃ. Yo evarūpo pamādoti idaṃ atthapariyāyassa byañjanapariyāyassa ca pariyaṇṭābhāvato ākāradassanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti - yvāyaṃ ādito paṭṭhāya dassito pamādo, yo aññopi evamākāro evaṃjātiko pamādo pamajjanākāravasena pamajjanā, pamajjitabhāvavasena pamajjitattanti saṅkhaṃ gato - ayaṃ vuccati pamādoti. Lakkhaṇato panesa pañcasu kāmaguṇesu sativossaggalakkaṇo, tattheva satiyā vissatṭhākāro veditabbo.

847. Thambhaniddese thaddhaṭṭhena thambho; khaliyā thaddhasātakassa viya cittassa thaddhatā ettha kathitā. Thambhanākāro thambhanā. Thambhitassa bhāvo thambhitattaṃ. Kakkhaḷassa puggalassa bhāvo kakkhaḷiyaṃ. Pharusassa puggalassa bhāvo phārusiyaṃ. Abhivādanādisāmīcirahānaṃ tassā sāmīciyā akaraṇavasena ujumeva ṭhapitacittabhāvo ujucittatā. Thaddhassa amuduno bhāvo amudutā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ thambho nāma vuccati, yena samannāgato puggalo gilītanāṅgalasīso viya ajagaro, vātabharitā viya bhastā cetiyaṃ vā vuḍḍhatāre vā disvā onamituṃ na sakkoti, pariyaṇṭeneva carati. Svāyaṃ cittassa uddhumātabhāvalakkaṇoti veditabbo.

848. Sārambhaniddese sārambhanavasena sārambho. Paṭippharitvā sārambho paṭisārambho. Sārambhanākāro sārambhanā. Paṭippharitvā sārambhanā paṭisārambhanā. Paṭisārambhitassa bhāvo paṭisārambhitattaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ

sārambho nāma vuccati. Svāyaṃ lakkhaṇato karaṇuttariyalakkhaṇo nāma vuccati, yena samannāgato puggalo taddiguṇaṃ taddiguṇaṃ karoti. Agāriko samāno ekenekasmiṃ gharavatthusmiṃ sajjite aparo dve vatthūni sajjeti, aparo cattāri, aparo aṭṭha, aparo soḷasa. Anagāriko samāno ekenekasmiṃ nikāye gahite, ‘nāhaṃ etassa heṭṭhā bhavissāmī’ti aparo dve gaṇhāti, aparo tayo, aparo cattāro, aparo pañca. Sārambhavasena hi gaṇhituṃ na vaṭṭati. Akusalapakkho esa nirayagāmimaggo. Kusalapakkhavasena pana ekasmiṃ ekaṃ salākabhattaṃ dente dve dātuṃ, dve dente cattāri dātuṃ vaṭṭati. Bhikkhunāpi parena ekasmiṃ nikāye gahite, ‘dve nikāye gahetvā sajjhāyantassa me phāsu hotī’ti vivaṭṭapakkhe ṭhatvā taduttari gaṇhituṃ vaṭṭati.

849. Atricchatāniddese yathā ariyavaṃsasutte ‘lāmakalāmakatṭho itarītaratṭho’ evaṃ aggahetvā cīvarādīsu yaṃ yaṃ laddhaṃ hoti, tena tena asantuṭṭhassa; gihino vā pana rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbesu yaṃ yaṃ laddhaṃ hoti, tena tena asantuṭṭhassa. Bhiyyokamyatāti visesakāmatā. Icchanakavasena icchā. Icchāva icchāgatā, icchanākāro vā. Attano lābhaṃ aticca icchanabhāvo aticchatā. Rāgotiādīni heṭṭhā vuttatthāneva. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ aticchatā nāma vuccati. Atricchatātipi etissā eva nāmaṃ. Lakkhaṇato pana sakalābhe asantuṭṭhi paralābhe ca patthanā - etaṃ atricchatālakkhaṇaṃ. Atricchapuggalassa hi attanā laddhaṃ paṇītaṃ lāmaṃ viya khāyati, parena laddhaṃ lāmakampi paṇītaṃ viya khāyati; ekabhājane pakkayāgu vā bhattaṃ vā pūvo vā attano patte pakkhitto lāmaṃ viya, parassa patte paṇīto viya khāyati. Ayaṃ pana atricchatā pabbajitānampi hoti gihīnampi tiracchānagatānampi.

Tatrimāni vatthūni - eko kira kuṭumbiko tiṃsa bhikkhuniyo nimantetvā sapūvaṃ bhattaṃ adāsi. Saṅghattherī sabbabhikkhūnīnaṃ patte pūvaṃ parivattāpetvā pacchā attanā laddhameva khādi. Bārāṇasirājāpi ‘aṅgarapakkamaṃsaṃ khādissāmī’ti devī ādāya araṇṇaṃ pavittṭho ekaṃ kinnariṃ disvā, devī pahāya, tassānupadaṃ gato. Devī nivattitvā assamapadaṃ gantvā kaṣiṇaparikkamaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo patvā nisinnā rājānaṃ āgacchantāṃ disvā ākāse uppatitvā agamāsi. Rukkhe adhivatthā devatā imaṃ gāthamāha -

Atricchaṃ atilobhena, atilobhamadena ca;
Evaṃ hāyati atthamhā, ahaṃva asitābhuyāti.

Yathā candakinnariṃ patthayanto asitābhuyā rājadhītāya hīno parihīno, evaṃ atricchaṃ atilobhena atthamha hāyati jīyatīti devatā rañṇā saddhiṃ keḷimakāsi.

Kassapabuddhakālepi mittavindako nāma seṭṭhiputto assaddho appasanno mātara ‘tāta, ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattim dhammasavanaṃ suṇa, sahassaṃ te dassāmī’ti vutte dhanalobhena uposathaṅgāni samādāya vihāraṃ gantvā ‘idaṃ ṭhānaṃ akutobhaya’nti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattim niddāyitvā gharaṃ agamāsi. Mātā pātova yāguṃ pacitvā upanāmesi. So sahassaṃ gahetvā yāguṃ pivi. Athassa etadahosi - ‘dhanāṃ saṃharissāmī’ti. So nāvāya samuddaṃ pakkhanditukāmo ahosi. Atha naṃ mātā ‘tāta, imasmiṃ kule cattālīsakoṭṭidhanaṃ atthi; alaṃ gamanena’ti vāresi. So tassā vacanaṃ anādiyitvā gacchati eva. Sā purato aṭṭhāsi. Atha naṃ kujjhivā ‘ayaṃ mayhaṃ purato tiṭṭhatī’ti pādena paharivā patitaṃ mātaraṃ antaraṃ katvā agamāsi. Mātā utṭahitvā ‘mādisāya mātari evarūpaṃ kammaṃ katvā gatassa me gataṭṭhāne sukhaṃ bhavissatī’ti evaṃsaññī nāma tvaṃ puttāti āha. Tassa nāvaṃ āruya gacchato

sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā “addhā ettha pāpapuriso atthi; salākaṃ dethā”ti salākā dīyamānā tasseva tikkhattuṃ pāpuṇi. Te tassa uḷumpaṃ datvā taṃ samudde pakkhipiṃsu. So ekaṃ dīpaṃ gantvā vimānapetīhi saddhiṃ sampattiṃ anubhavanto tāhi “purato mā agamāsī”ti vuccamānopi taddiguṇaṃ sampattiṃ passanto anupubbena khuracakkadharaṃ ekaṃ purisaṃ addasa. Tassa taṃ cakkāṃ padumapupphaṃ viya upaṭṭhāti. So taṃ āha - “ambho, idaṃ tayā piḷandhapadumaṃ mayhaṃ dehi”ti. “Nayidaṃ, sāmī, padumaṃ; khuracakkaṃ eta”nti. So “vañcesi maṃ tvaṃ. Kiṃ me padumaṃ na diṭṭhapubba”nti vatvā “tvañhi lohita candanaṃ limpetvā piḷandhanaṃ padumapupphaṃ mayhaṃ na dātukāmosī”ti āha. So cintesi - ‘ayampi mayā katasadisāṃ kammaṃ katvā tassa phalaṃ anubhavitukāmo’ti. Atha naṃ “handā re”ti vatvā tassa matthake cakkāṃ pakkhipitvā palāyi. Etamatthaṃ viditvā satthā imaṃ gāthamāha -

“Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhahi pica soḷasa;
Soḷasāhi ca bāttiṃsa, atricchaṃ cakkamāsado;
Icchāhatassa posassa, cakkāṃ bhamati matthake”ti.

Aññataropi atriccho amacco sakavisayaṃ atikkamitvā paravisayaṃ pāvisi. Tattha pothito palāyitvā ekassa tāpasassa vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya nipajji. So tāpasena ‘kiṃ te kata’nti pucchito imā gāthāyo abhāsi -

“Sakaṃ niketaṃ atihīlayāno,
Atricchatā mallagāmaṃ agacchiṃ;
Tato janā nikkhamitvāna gāmā,
Kodaṇḍakena paripothayiṃsu maṃ.

“So bhinnasīso ruhiramakkhitaṅgo,
Paccāgamāsīṃ sakaṃ niketaṃ;
Tasmā ahaṃ posathaṃ pālayāmi,
Atricchatā mā punarāgamāsī”ti.

850. Mahicchatāniddese mahantāni vatthūni icchati, mahatī vāssa icchāti mahiccho, tassa bhāvo mahicchatā. Lakkhaṇato pana asantaṅgaṃ sambhāvanatā paṭiggahaṇe ca paribhoge ca amattaññutā - etaṃ mahicchatālakkaṇaṃ. Mahiccho hi puggalo yathā nāma kacchapuṭavāṇijo piḷandhanabhaṇḍakaṃ hatthena gahetvā ucchaṅgepi pakkhipitabbayuttakaṃ pakkhipitvā mahājanassa passantasseva “ammā, asukaṃ gaṇhatha, asukaṃ gaṇhathā”ti mukhena saṃvidahati. Evameva so appamattakampi attano sīlaṃ vā ganthaṃ vā dhutaṅgaṃ vā antamaso araññavāsamattakampi mahājanassa jānantasseva sambhāvetukāmo hoti, sambhāvetvā ca pana sakaṭhepi upanīte paccaye ‘ala’nti avatvā gaṇhāti. Tayo hi pūretuṃ na sakkā -aggi upādānena, samuddo udakena, mahiccho paccayehīti.

Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
Bahuke paccaye dente, tayo pete na pūraye.

Mahicchapuggalo hi vijātamātuyāpi manaṃ gaṇhituṃ na sakkoti, pageva upaṭṭhākānaṃ.

Tatrimāni vatthūni - eko kira daharabhikkhu piṭṭhapūve piyāyati. Athassa mātā paṭipattiṃ vīmaṃsamānā 'sace me putto paṭiggahaṇe mattaṃ jānāti, sakalampi naṃ temāsaṃ pūveheva upaṭṭhahissāmī'ti vassūpanāyikadivase parivīmaṃsamānā paṭhamam ekaṃ pūvaṃ adāsi, tasmim niṭṭhite dutiyam, tasmimpi niṭṭhite tatiyam. Daharo 'ala'nti avatvā khādiyeva. Mātā tassa amattaññubhāvaṃ ñatvā 'ajjeva me puttena sakalatemāsassa pūvā khāditā'ti dutiyadivasato paṭṭhāya ekapūvampi na adāsi.

Tissamahārājāpi devasikaṃ cetiyapabbate bhikkhusaṅghassa dānaṃ dadamāno 'mahārāja, kiṃ ekameva thānaṃ bhajasi? Kiṃ aññattha dātuṃ na vaṭṭatī'ti jānapadehi vutto dutiyadivase anurādhapure mahādānaṃ dāpesi. Ekabhikkhupi paṭiggahaṇe mattaṃ na aññāsi. Ekamekena paṭiggahitaṃ khādaniyabhojanīyaṃ dve tayo janā ukkhipimsu. Rājā dutiyadivase cetiyapabbate bhikkhusaṅgham nimantāpetvā rājantepuraṃ āgatakāle "pattaṃ dethā'ti āha. "Alaṃ, mahārāja, attano pamāṇena bhikkhaṃ gaṇhissatī'ti ekabhikkhupi pattaṃ na adāsi. Sabbe pamāṇayuttakameva paṭiggahesum. Atha rājā āha - "passatha tumhākaṃ bhikkhūsu ekopi mattaṃ na jānāti. Hiyyo kiñci avasesaṃ nāhosi. Ajja gahitaṃ mandaṃ, avasesameva bahū'ti tesam mattaññutāya attamano itaresaṃca amattaññutāya anattamano ahosi.

851. Pāpicchatāniddese assaddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūtīādīsu evaṃ icchanto kiṃ karoti? Assaddho saddhākāraṃ dasseti; dussīlādayo sīlavantādīnaṃ ākāraṃ dassenti. Kathaṃ? Assaddho tāva mahāmahadivase manussānaṃ vihāraṃ āgamanavelāya sammajjanaṃ ādāya vihāraṃ sammajjati, kacavaraṃ chaḍḍeti, manussehi diṭṭhabhāvaṃ ñatvā cetiyaṅgaṇaṃ gacchati, tatthāpi sammajjitvā kacavaraṃ chaḍḍeti, vālikaṃ samaṃ karoti, āsanāni dhovati, bodhimhi udakaṃ siñcati. Manussā disvā 'natthi maññe añño bhikkhu vihārajagganako, ayameva imaṃ vihāraṃ paṭijaggati, saddho thero'ti gamanakāle nimantetvā gacchanti. Dussīlopi upaṭṭhākānaṃ sammukhe vinayadharaṃ upasaṅkamitvā pucchati "bhante, mayi gacchante goṇo ubbiggo. Tena dhāvātā tiṇāni chinnāni. Sammajjantassa me tiṇāni chijjanti. Caṅkamantassa me pāṇakā mīyanti. Kheḷaṃ pātentassa asatiyā tiṇamatthake patati; tattha tattha kiṃ hotī'ti? "Anāpatti, āvuso, asaṅcicca asatiyā ajānantassā'ti ca vutte "bhante, mayhaṃ garukaṃ viya upaṭṭhāti; suṭṭhu vīmaṃsathā'ti bhaṇati. Taṃ sutvā manussā 'amhākaṃ ayyo ettakepi kukkucāyati! Aññasmim oḷārike kiṃ nāma karissati; natthi iminā sadiso sīlavāti pasannā sakkāraṃ karonti. Appassutopi upaṭṭhākamajjhe nisinno "asuko tipīṭakadharo, asuko catunīkāyiko mayhaṃ antevāsiko, mama santike tehi dhammo uggahito'ti vadati. Manussā 'amhākaṃ ayyena sadiso bahussuto natthi, etassa kira santike asukena ca asukena ca dhammo uggahito'ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Saṅgaṇikārāmopi mahāmahadivase dīghapīṭhaṃca apassayaṃca gāhāpetvā vihārapaccante rukkhamaṇḍale divāvihāraṃ nisīdati. Manussā āgantvā "thero kuhi'nti pucchanti. "Gaṇṭhikaputtā nāma gaṇṭhikā eva honti. Tena thero evarūpe kāle idha na nisīdati, vihārapaccante divāṭṭhāne dīghacaṅkame viharatī'ti vadanti. Sopi divasabhāgaṃ vītināmetvā nalāṭe makkaṭasuttaṃ alliyāpetvā pīṭhaṃ gāhāpetvā āgamma parivenadvāre nisīdati. Manussā "kahaṃ, bhante, gatattha? Āgantvā na addasamhā'ti vadanti. "Upāsakā, antovihāro ākiṇṇo; daharasāmaṇerānaṃ vicaraṇaṭṭhānametaṃ saṭṭhihatthacaṅkame divāṭṭhāne nisīdimhā'ti attano pavivittabhāvaṃ jānāpeti.

Kusītopi upaṭṭhākamajjhe nisinno “upāsakā, tumhehi ukkāpāto diṭṭho”ti vadati. “Na passāma, bhante; kāya velāya ahoṣī”ti ca puṭṭho “amhākaṃ caṅkamanavelāyā”ti vatvā “bhūmicālasaddaṃ assutthā”ti pucchati. “Na suṇāma, bhante; kāya velāyā”ti puṭṭho “majjhimaṃyāme amhākaṃ ālambanaphalakaṃ apassāya ṭhitakāle”ti vatvā “mahāobhāso ahoṣi; so vo diṭṭho”ti pucchati. “Kāya velāya, bhante”ti ca vutte “mayhaṃ caṅkamamhā otaraṇakāle”ti vadati. Manussā ‘amhākaṃ thero tīsupi yāmesu caṅkameyeva hoti; natthi ayyena sadiso āraddhavīriyo’ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Muṭṭhassatīpi upaṭṭhākamajjhe nisinno “mayā asukakāle nāma dīghanikāyo uggahito, asukakāle majjhimo, saṃyuttako, aṅguttariko; antarā olokaṇaṃ nāma natthi, icchiticchataṭṭhāne mukhāruḷhova tanti āgacchati; ime panaññe bhikkhū eḷakā viya mukhaṃ phandāpentā viharantī”ti vadati. Manussā ‘natthi ayyena sadiso upaṭṭhitasatī’ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Asamāhitopi upaṭṭhākānaṃ sammukhe aṭṭhakathācariye pañhaṃ pucchati - ‘kaṣiṇaṃ nāma kathaṃ bhāveti? Kittakena nimittaṃ uppannaṃ nāma hoti? Kittakena upacāro? Kittakena appanā? Paṭhamassa jhānassa kati aṅgāni? Dutiyassa tatiyassa catutthassa jhānassa kati aṅgāni”ti pucchati. Tehi attano uggahitānurūpena kathitakāle sitaṃ katvā ‘kiṃ, āvuso, evaṃ na hoṣī’ti vutte ‘vaṭṭati, bhante’ti attano samāpattilābhitāṃ sūceti. Manussā ‘samāpattilābhī ayyo’ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Duppaññopi upaṭṭhākānaṃ majjhe nisinno ‘majjhimanikāye me pañcattayaṃ olokaṇassa saḥiddhiyāva maggo āgato. Pariyatti nāma amhākaṃ na dukkarā. Pariyattivāvaṇo pana dukkhato na muccatīti pariyattiṃ vissajjayimhā’tiādīni vadanto attano mahāpaññataṃ dīpeti. Evaṃ vadanto panassa sāsane pahāraṃ deti. Iminā sadiso mahācoro nāma natthi. Na hi pariyattidharo dukkhato na muccatīti. Akhīṇāsavopi gāmadārake disvā ‘tumhākaṃ mātāpitāro amhe kiṃ vadantī”ti? “Arahāti vadanti, bhante”ti. ‘Yāva chekā gahapatikā, na sakkā vañcetu’nti attano khīṇāsavabhāvaṃ dīpeti.

Aññepi cettha cāṭīarahantapārohaarahantādayo veditabbā - eko kira kuhako antogabbhe cāṭiṃ nikhaṇitvā manussānaṃ āgamanakāle pavisati. Manussā ‘kahaṃ thero’ti pucchanti. ‘Antogabbhe’ti ca vutte pavisitvā vicinantāpi adisvā nikkhamitvā ‘natthi thero’ti vadanti. ‘Antogabbheyyeva thero’ti ca vutte puna pavisanti. Thero cāṭito nikkhamitvā pīṭhe nisinno hoti. Tato tehi ‘mayaṃ, bhante, pubbe adisvā nikkhantā, kahaṃ tumhe gatattā”ti vutte ‘samaṇā nāma attano icchiticchitaṭṭhānaṃ gacchantī’ti vacanena attano khīṇāsavabhāvaṃ dīpeti.

Aparopi kuhako ekasmiṃ pabbate paṇṇasālāyaṃ vasati. Paṇṇasālāya ca pacchato papātaṭṭhāne eko kacchakarukkho atthi. Tassa pāroho gantvā parabhāge bhūmiyaṃ patiṭṭhito. Manussā maggenāgantvā nimantenti. So pattacīvaramādāya pārohena otarivā gāmadvāre attānaṃ dasseti. Tato manussehi pacchā āgantvā ‘katarena maggena āgatattā, bhante’ti puṭṭho ‘samaṇānaṃ āgatamaggo nāma pucchitum na vaṭṭati, attano icchiticchitaṭṭhānena āgacchantī’ti vacanena khīṇāsavabhāvaṃ dīpeti. Taṃ pana kuhakaṃ eko viddhakaṇṇo ñatvā ‘pariggahessāmi na’nti ekadivasāṃ pārohena otarantaṃ disvā pacchato chinditvā appamattakena ṭhapesi. So ‘pārohato otarissāmi’ti ‘ṭha’nti patito, mattikā patto bhijji. So ‘ñātomhī’ti

nikkhamitvā palāyi. Pāpicchassa bhāvo pāpicchatā. Lakkhaṇato pana asantaḡaṇasambhāvanatā, paṭiggahaṇe ca amattaññutā; etaṃ pāpicchatālakkaṇanti veditabbaṃ.

852. Siṅganiddese vijjhaṇaṭṭhena siṅgaṃ; nāgarikabhāvasaṅkhātassa kilesasiṅgassetam nāmaṃ. Siṅgārabhāvo siṅgāratā, siṅgārakaraṇākāro vā. Caturabhāvo caturatā. Tathā cāturiyaṃ. Parikkhatabhāvo parikkhatatā; parikhaṇitvā ṭhapitasseva daḥasiṅgārabhāvassetam nāmaṃ. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. Evaṃ sabbehipi padehi kilesasiṅgāratāva kathitā.

853. Tintiṇaniddese tintiṇanti khīyanaṃ. Tintiṇāyanākāro tintiṇāyanā. Tintiṇena ayitassa tintiṇasamaṅgino bhāvo tintiṇāyitattam. Lolupabhāvo loluppaṃ. Itare dve ākārabhāvaniddesā. Pucchañjikatāti lābhalabhanakaṭṭhāne vedhanākampanā nīcavuttitā. Sādhukamyatāti paṇītapañītānaṃ patthanā. Evaṃ sabbehipi padehi suvānadoṇiyaṃ kaṇṇiyaṃ pivanakasunakhaṇa aññaṃ sunakhaṃ disvā bhubbhukkarāṇaṃ viya ‘tava santakaṃ, mama santaka’nti kilesavasena khīyanākāro kathito.

854. Cāpalyaniddese ākoṭītapaccākoṭītabhāvādīhi cīvarassa maṇḍanā cīvaramaṇḍanā. Maṇīvaṇṇacchavikaraṇādīhi pattassa maṇḍanā pattamaṇḍanā. Cittakammādīhi puggalikasenāsanassa maṇḍanā senāsanamaṇḍanā. Imassa vā pūṭikāyassāti imassa manussasārīrassa. Yathā hi tadahujātopi siṅgālo jarasiṅgālotveva ūruppamāṇāpi ca gaḷocilatā pūṭilatātveva saṅkhaṃ gacchati, evaṃ suvaṇṇavaṇṇopi manussakāyo pūṭikāyotveva vuccati. Tassa antarantarā rattavaṇṇapaṇḍuvaṇṇādīhi nivāsanapārūpanādīhi sajjanā maṇḍanā nāma. Bāhirānaṃ vā parikkhārānanti ṭhapetvā pattacīvaraṃ sesaparikkhārānaṃ; athavā yā esā cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanāti vuttā, sā tehi vā parikkhārehi kāyassa maṇḍanā tesam vā bāhiraparikkhārānaṃ maṇḍetvā ṭhapanavasena maṇḍanāti evamettha attho veditabbo. Maṇḍanā vibhūsanāti ettha ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena maṇḍanā, chavirāgādivasena vibhūsanāti veditabbā. Keḷanāti kīḷanā. Parikeḷanāti parikīḷanā. Giddhikatāti gedhayuttatā. Giddhikattanti tasseva vevacanaṃ. Capalabhāvo capalatā. Tathā cāpalyaṃ. Idaṃ vuccatīti idaṃ cāpalyaṃ nāma vuccati, yena samannāgato puggalo vassasatikopi samāno tadahujātadārako viya hoti.

855. Asabhāgavuttiniddese vippaṭīkūlaggāhitāti ananulomaggāhitā. Vipaccanīkasātātāti vipaccanīkena paṭiviruddhakaraṇena sukhāyanā. Anādarabhāvo anādariyaṃ. Tathā anādariyatā. Agāravassa bhāvo agāravatā. Jeṭṭhakabhāvassa akaraṇaṃ appatissavatā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ asabhāgavutti nāma vuccati; visabhāgajīvatīti attho; yāya samannāgato puggalo mātaraṃ pitaraṃ vā gilānaṃ paṭivattitvāpi na oloketi; pitusantakassa kāraṇā mātaraṃ saddhiṃ, mātusantakassa kāraṇā pitarā saddhiṃ kalahaṃ karoti; visabhāgajīvitaṃ jīvati, mātāpitūnaṃ santakassa kāraṇā jeṭṭhena vā kaniṭṭhena vā bhātaraṃ saddhiṃ kalahaṃ karoti, nillajjavacanaṃ vadati, ācariyassa vā upajjhāyassa vā vattapaṭivattaṃ na karoti, gilānaṃ na upaṭṭhāti, buddhassa bhagavato cetiyadassanaṭṭhāne uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti, khelāmpi siṅghāṇikāmpi chaḍḍeti, chattaṃ dhāreti, upāhanā āruya gacchati, buddhasāvakesu na lajjati, saṅghe cittikāraṃ na karoti, mātīmattapitīmattādīsu garuṭṭhānīyesu hirottappaṃ na paccupaṭṭhāpeti. Tassevaṃ pavattamānassa sabbā pesā kiriyā mātārītiādīsupi vatthūsu asabhāgavuttitā nāma hoti.

856. Aratiniddese pantesūti dūresu vivittesu vā. Adhikusalesūti samathavipassanādhammesu. Aratīti ratipaṭikkhepo. Aratitāti aramaṇākāro. Anabhiratīti anabhiratabhāvo. Anabhiramaṇāti anabhiramaṇākāro. Ukkaṇṭhitāti ukkaṇṭhanākāro. Paritassitāti ukkaṇṭhanavaseneva paritassanā.

857. Tandīniddese tandīti jātiālasiaṃ. Tandīyanāti tandīyanākāro. Tandīmanakatāti tandīyā abhibhūtacittatā. Alasassa bhāvo ālasyaṃ. Ālasyāyanākāro ālasyāyanā. Alasyāyitassa bhāvo ālasyāyitattaṃ. Iti sabbehipi imehi padehi kilesavasena kāyālasiaṃ kathitaṃ.

858. Vijambhitāniddese jambhanāti phandanā. Punappunaṃ jambhanā vijambhanā. Ānāmanāti purato namanā. Vināmanāti pacchato namanā. Sannāmanāti samantato namanā. Paṇāmanāti yathā hi tantato uṭṭhitapesakāro kismiñcīdeva gahetvā ujukaṃ kāyaṃ ussāpeti, evaṃ kāyassa uddhaṃ ṭhapanā. Byādhiyakanti uppanabyādhitā. Iti sabbehipi imehi padehi kilesavasena kāyaphandanameva kathitaṃ.

859. Bhattasammadaniddese bhuttāvissāti bhuttavato. Bhattamucchāti bhattagelaññaṃ; balavabhāttena hi mucchāpato viya hoti. Bhattakīlamathoti bhāttena kilantabhāvo. Bhattapariḷāhoti bhattadaratho. Tasmiñhi samaye pariḷāhuppattiyā upahatindriyo hoti, kāyo jīrati. Kāyaduṭṭhullanti bhattaṃ nissāya kāyassa akammaññatā.

860. Cetaso līnattaniddeso heṭṭhā dhammasaṅgahaṭṭhakathāyaṃ vuttatthoyeva. Imehi pana sabbehipi padehi kilesavasena cittassa gilānākāro kathitoti veditabbo.

861. Kuhanāniddese lābhasakkārasilokasannissitassāti lābhañca sakkārañca kittisaddañca nissitassa, patthayantassāti attho. Pāpicchassāti asantaṇṇadīpanakāmassa. Icchāpakatassāti icchāya apakatassa, upaddutassāti attho.

Ito paraṃ yasmā paccayapaṭisevana sāmantaṇṇajappanairiyāpathasannissitavasena mahāniddese tividhaṃ kuhanavattū āgataṃ, tasmā tividhampi taṃ dassetuṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātēna vāti evamādi āradhaṃ. Tattha cīvarādīhi nimantitassa tadatthikasēva sato pāpicchataṃ nissāya paṭikkhipanena, te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ṇatvā puna tesam ‘aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituṃ icchatī, suladdhaṃ vata no assa sace appamattakaṃ kiñci paṭiggaṇheyyā’ti nānāvidhehi upāyehi paṇītāni cīvarādīni upanentānaṃ tadanuggahakāmatameva āvikatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhūti asītisaṅgahārehi upanāmanahetubhūtaṃ vimhāpanaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavattūti veditabbaṃ. Vuttampi cetam mahāniddese -

“Katamaṃ paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavattū? Idha gahapatikā bhikkhuṃ nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So pāpiccho icchāpakato atthiko cīvara ...pe... parikkhārānaṃ bhiyyokamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evamāha - “kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinitvā saṅghātiṃ katvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopaṇa jīvikaṃ kappeyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanena? Etaṃ

sāruppaṃ yaṃ samaṇo rukkhāmūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena? Etaṃ sāruppaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttēna vā haritakīkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyāti. Tadupādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati, lūkhaṃ senāsanaṃ paṭisevati, lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tameṇaṃ gahapatikā evaṃ jānanti - ‘ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṇṇo dhutavādo’ti bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvara...pe... parikkhārehi. So evamāha - ‘tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati -saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati, deyyadhammassa...pe... dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṃ puññaṃ pasavati. Tumhākañcevāyaṃ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṃvijjati, ahañca paṭiggāhako. Sacāhaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññaṇa paribāhirā bhavissatha; na mayhaṃ iminā attho, apica tumhākaṃ eva anukampāya paṭiggaṇhāmī’ti. Tadupādāya bahumpi cīvaraṃ paṭiggaṇhāti, bahumpi piṇḍapātaṃ...pe... bhesajjaparikkhāraṃ paṭiggaṇhāti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ - idaṃ vuccati paccayapaṭisevanasaṅkhātāṃ kuhanavatthū’ti.

Pāpicchasseva pana sato uttarimanussadhammādhigamaparidīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ sāmantaajappanasaṅkhātāṃ kuhanavatthūti veditabbaṃ. Yathāha - ‘‘katamaṃ sāmantaajappanasaṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo ‘evaṃ maṃ jano sambhāvēssatī’ti ariyadhammasannissitaṃ vācaṃ bhāsati - ‘yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti, so samaṇo mahesakkho’ti bhaṇati; ‘yo evarūpaṃ pattāṃ, lohathālakāṃ, dhamakaraṇaṃ, parisāvanaṃ, kuñcikaṃ, upāhanaṃ, kāyabandhanaṃ, āyogaṃ dhāreti, so samaṇo mahesakkho’ti bhaṇati; ‘yassa evarūpo upajjhāyo, ācariyo, samānupajjhāyo, samānācariyako, mitto sandiṭṭho, sambhatto, sahāyo; yo evarūpe vihāre vasati - aḍḍhayoge, pāsāde, hammiye, guhāyaṃ, leṇe, kuṭiyā, kūṭāgāre, aṭṭe, māḷe, udosite, uddaṇḍe, upaṭṭhānasālāyaṃ, maṇḍape, rukkhāmūle vasati, so samaṇo mahesakkho’ti bhaṇati.

‘‘Atha vā korajikakorajiko bhākuṭikabhākuṭiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāvito ‘ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpānaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī’ti tādisaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipuṇaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ - idaṃ vuccati sāmantaajappanasaṅkhātāṃ kuhanavatthū’ti.

Pāpicchasseva pana sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaṃ iriyāpathasannissitaṃ kuhanavatthūti veditabbaṃ. Yathāha - ‘‘katamaṃ iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo ‘evaṃ maṃ jano sambhāvēssatī’ti gamaṇaṃ saṇṭhapeti, sayanaṃ saṇṭhapeti, paṇidhāya gacchati, paṇidhāya tiṭṭhati, paṇidhāya nisīdati, paṇidhāya seyyaṃ kappeti, samāhito viya gacchati, samāhito viya tiṭṭhati, nisīdati, seyyaṃ kappeti, āpāthakajjhāyīva hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āṭṭhapanā ṭṭhapanā saṇṭhapanā bhākuṭikā bhākuṭiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ - idaṃ vuccati iriyāpathasaṅkhātāṃ kuhanavatthū’ti.

Tattha paccayapaṭisevanasaṅkhātenāti paccayapaṭisevananti evaṃ saṅkhātena paccayapaṭisevanena. Sāmantaajappitenāti samīpe bhaṇitena. Iriyāpathassāti catuiriyaṭṭhassa. Āṭṭhapanāti ādiṭṭhapanā, ādarena vā ṭṭhapanā. Ṭṭhapanāti

ṭhapanākāro. Saṇṭhapanāti abhisañkharaṇā, pāsādikabhāvakaraṇanti vuttaṃ hoti. Bhākuṭīkāti padhānapurimaṭṭhitabhāvadassanena bhākuṭīkaraṇaṃ, mukhasañkocoti vuttaṃ hoti. Bhākuṭīkaraṇaṃ sīlamassāti bhākuṭiko; bhākuṭīkassa bhāvo bhākuṭiyaṃ. Kuhanāti vimhāpanaṃ, kuhassa āyanā kuhāyanā. Kuhitassa bhāvo kuhitattanti.

862. Lapanāniddese ālapanāti vihāraṃ āgatamanusse disvā kimatthāya bhonto āgatā? Kiṃ bhikkhū nimantetuṃ? Yadi evaṃ gacchatha; ahaṃ pacchato bhikkhū gahetvā āgacchāmī'ti evaṃ āditova lapanā. Atha vā attānaṃ upanetvā 'ahaṃ tisso, mayi rājā pasanno, mayi asuko ca asuko ca rājamahāmatto pasanno'ti evaṃ attupanāyikā lapanā ālapanā. Lapanāti puṭṭhassa sato vuttappakārameva lapanāṃ. Sallapanāti gahapatikānaṃ ukkaṇṭhane bhītassa okāsaṃ datvā suṭṭhu lapanā. Ullapanāti 'mahākuṭumbiko, mahānāviko, mahādānapatī'ti evaṃ uddhaṃ katvā lapanā. Samullapanāti sabbatobhāgena uddhaṃ katvā lapanā. Unnahanāti 'upāsakā, pubbe īdise kāle dānaṃ detha; idāni kiṃ na dethā'ti evaṃ yāva 'dassāma, bhante, okāsaṃ na labhāmā'tiādīni vadanti tāva uddhaṃ nahanā, veṭhanāti vuttaṃ hoti. Atha vā ucchuhatthaṃ disvā 'kuto āgatā, upāsakā'ti pucchati. 'Ucchukhattato, bhante'ti. 'Kiṃ tattha ucchu madhura'nti? 'Khāditvā, bhante, jānitabba'nti. 'Na, upāsakā, bhikkhussa 'ucchuṃ dethā'ti vattuṃ vaṭṭatī'ti yā evarūpā nibbeṭhentaṃsāpi veṭhanakakathā, sā unnahanā. Sabbatobhāgena punappunaṃ unnahanā samunnahanā. Ukkācanāti 'etaṃ kulaṃ maṃyeva jānāti, sace ettha deyyadhammo uppajjati, mayhameva detī'ti evaṃ ukkhipitvā kācanā ukkācanā; uddīpanāti vuttaṃ hoti.

Telakandarikavatthu cettha vattabbaṃ. Dve kira bhikkhū ekaṃ gāmaṃ pavisitvā āsanāsālāya nisīditvā ekaṃ kumārikaṃ disvā pakkosiṃsu. Tāya āgatāya tatreko ekaṃ pucchi - 'ayaṃ, bhante, kassa kumārikā'ti? 'Amhākaṃ upaṭṭhāyikāya telakandarikāya dhītā, āvuso. Imissā mātā mayi gehaṃ gate sappiṃ dadamānā ghaṭeneva deti, ayampi mātā viya ghaṭeneva detī'ti ukkāceti.

Sabbatobhāgena punappunaṃ ukkācanā samukkācanā. Anuppiyabhāṇitāti saccānurūpaṃ vā dhammānurūpaṃ vā anapaloketvā punappunaṃ piyabhaṇanameva. Cāṭukamyatāti nīcavuttitā; attānaṃ heṭṭhato ṭhapetvā vattanaṃ. Muggasūpyatāti muggasūpasadisatā. Yathā muggesu paccamānesu kocideva na paccati, avasesā paccanti; evaṃ yassa puggalassa vacane kiñcideva saccaṃ hoti, sesaṃ alikaṃ - ayaṃ puggalo muggasūpyoti vuccati. Tassa bhāvo muggasūpyatā. Pāribhaṭayatāti pāribhaṭayabhāvo. Yo hi kuladārake dhātī viya añkena vā khandhena vā paribhaṭati, dhāretīti attho; tassa paribhaṭassa kammaṃ pāribhaṭayaṃ; pāribhaṭayassa bhāvo pāribhaṭayatāti.

863. Nemittikatāniddese nimittanti yaṃkiñci paresaṃ paccayadānaṃyojanakaṃ kāyavacīkammaṃ. Nimittakammanti nimittassa karaṇakosallaṃ.

Tatridaṃ vatthu - eko kira piṇḍapātiko upaṭṭhākakammārassa gehadvāraṃ gantvā 'kiṃ bhante'ti pucchito cīvarantarena hatthaṃ nīharitvā vāsīpaharaṇākāraṃ akāsi. Kammāro 'sallakkhitaṃ me, bhante'ti vāsīṃ katvā adāsi. Obhāsoti paccayapaṭisaṃyuttakathā. Obhāsakammanti vacchakapālake disvā 'kiṃ ime vacchā khīragovacchā, takkagovacchā'ti pucchitvā 'khīragovacchā, bhante'ti vutte 'na khīragovacchā, yadi khīragovacchā siyuṃ bhikkhūpi khīraṃ labheyyu'nti evamādinā nayena tesāṃ dārakānaṃ mātāpitūnaṃ nivedetvā khīradāpanādikaṃ obhāsakaraṇaṃ. Sāmantajappāti samīpaṃ katvā jappaṇaṃ.

Jātakabhāṇakavatthu cettha kathetabbam. Eko kira jātakabhāṇakatthero bhuñjitukāmo upaṭṭhāyikāya geham pavisitvā nisīdi. Sā adātukāmā ‘taṇḍulā natthī’ti bhaṇantī taṇḍule āharitukāmā viya paṭivissakagharam gatā. Bhikkhu antogabbham pavisitvā olovento kavāṭakoṇe ucchum, bhājane guḷam, piṭake loṇamacchaphālam, kumbhiyam taṇḍule, ghaṭe ghatam disvā nikkhamitvā nisīdi. Gharañī ‘taṇḍulam nālattha’nti āgatā. Thero ‘upāsike, ajja bhikkhā na sampajjissatī’ti paṭikacceva nimittam addasa’nti āha. ‘Kiṃ, bhante’ti? ‘Kavāṭakoṇe nikkhattam ucchum viya sappam addasam; ‘tam paharissāmī’ti olovento bhājane ṭhapitam guḷapiṇḍam viya pāsānam leḍḍukena; pahaṭena sappena katam, piṭake nikkhittaloṇamacchaphālasadisam, phaṇam; tassa tam leḍḍum ḍamsitukāmassa, kumbhiyā taṇḍulasadise dante; athassa kupitassa, ghaṭe pakkhittaghatasadisam, mukhato nikkhamantam visamissakam kheḷa’nti. Sā ‘na sakkā muṇḍakam vañcetu’nti ucchum datvā odanam pacitvā ghataguḷamacchehi saddhim adāsīti. Evaṃ samīpam katvā jappanam sāmantajappāti veditabbam. Parikathāti yathā tam labhati tathā parivattetvā parivattetvā kathanam.

864. Nippesikatāniddese akkosanāti dasahi akkosavatthūhi akkosanā. Vambhanāti paribhavitvā kathanam. Garahanāti ‘assaddho appasanno’tiādinā nayena dosāropanā. Ukkhepanāti ‘mā etam ettha kathethā’ti vācāya ukkhepanam. Sabbatobhāgena savatthukam sahetukam katvā ukkhepanā samukkhepanā. Athavā adentam ‘aho dānapatī’ti evam ukkhepanam ukkhepanā. ‘Mahādānapatī’ti evam suṭṭhu ukkhepanā samukkhepanā. Khipanāti ‘kiṃ imassa jīvītam bījabhojino’ti evam uppaṇḍanā. Saṅkhipanāti ‘kiṃ imam adāyakoti bhaṇatha yo niccakālam sabbesampi natthīti vacanam detī’ti evam suṭṭhutaram uppaṇḍanā. Pāpanāti adāyakattassa avaṇṇassa vā pāpanam. Sabbatobhāgena pāpanā sampāpanā. Avaṇṇahārikāti ‘evam me avaṇṇabhayāpi dassatī’ti gehato geham, gāmato gāmam, janapadato janapadam avaṇṇaharam. Parapiṭṭhimamsikatāti purato madhuram bhaṇitvā parammukhe avaṇṇabhāsītā. Esā hi abhimukham oloketum asakkontassa parammukhānam piṭṭhimamsakhādanam viya hoti. Tasmā parapiṭṭhimamsikatāti vuttā. Ayam vuccati nippesikatāti ayam yasmā veḷupesikā viya abbhaṅgam parassa guṇam nippeseti nipuñchatī, yasmā vā gandhajātam nipisitvā gandhamagganā viya paraguṇe nipisitvā vicuṇṇetvā esā lābhamagganā hoti, tasmā nippesikatāti vuccatīti.

865. Lābhena lābham nijigīsanatāniddese nijigīsanatāti magganā. Ito laddhanti imamhā gehā laddham. Amutrāti amukamhi gehe. Etṭhīti icchanā. Gavetṭhīti magganā. Pariyetṭhīti punappunam magganā. Ādito paṭṭhāya laddham laddham bhikkham tatra tatra kuladārakānam datvā ante khīrayāguṃ labhitvā gatabhikkhuvatthu cettha kathetabbam. Esanātiādinī etṭhītiādinam vevacanāni, tasmā etṭhīti esanā, gavetṭhīti gavesanā, pariyetṭhīti pariyesanā. Iccevamettha yojanā veditabbā.

866. Seyyamānaniddese jātiyāti khattiyabhāvādijātisampattiyā. Gottenāti gotamagottādinā ukkaṭṭhagottena. Kolaputtiyenāti mahākulabhāvena. Vaṇṇapokkharatāyāti vaṇṇasampannasārīratāya. Sārīrañhi pokkharanti vuccati, tassa vaṇṇasampattiyā abhirūpabhāvenāti attho. Dhanenātiādinī uttānatthāneva. Mānam jappetīti etesu yena kenaci vatthunā ‘seyyohamasmī’ti mānam pavatteti karoti.

867. Sadisamānaniddese mānam jappetīti etesu yena kenaci vatthunā ‘sadihamasmī’ti mānam pavatteti. Ayamettha atthato viseso. Pāḷiyam pana nānākaraṇam natthi.

868. Hīnamānaniddese omānaṃ jappetīti heṭṭhāmānaṃ pavatteti. Omānoti lāma ko heṭṭhāmāno. Omaññanā omaññitattanti ākārabhāvaniddeso. Hīlanāti jātiādīhi attajigucchanā. Ohīlanāti atirekato hīlanā. Ohīlitattanti tasseeva bhāvaniddeso. Attuññāti attānaṃ hīnaṃ katvā jānanā. Attavaññāti attānaṃ avajānanā. Attaparibhavoti jātiādisampattināmameva jātāti attānaṃ paribhavitvā maññanā. Evamime tayo mānā puggalaṃ anissāya jātiādivatthuvaseva kathitā. Tesu ekeko tiṇṇampi seyyasadisahīnānaṃ uppajjati. Tattha ‘seyyohamasmī’ti māno seyyasseva yāthāvamāno, sesānaṃ ayāthāvamāno. ‘Sadisohamasmī’ti māno sadisasseva yāthāvamāno, sesānaṃ ayāthāvamāno. ‘Hīnohamasmī’ti māno hīnasseeva yāthāvamāno, sesānaṃ ayāthāvamāno.

869. Tattha katamo seyyassa seyyohamasmītiādayo pana nava mānā puggalaṃ nissāya kathitā. Tesu tayo tayo ekekassa uppajjanti. Tattha dahatīti ṭhapeti. Taṃ nissāyāti taṃ seyyato dahanāṃ nissāya. Ettha pana seyyassa seyyohamasmīti māno rājūnañceva pabbajitānañca uppajjati. Rājā hi ‘raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā ko mayā sadiso atthī’ti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi ‘sīladhutaṅgādīhi ko mayā sadiso atthī’ti etaṃ mānaṃ karoti.

870. Seyyassa sadisohamasmīti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Rājā hi ‘raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā aññarājūhi saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānākaraṇa’nti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi ‘sīladhutaṅgādīhi aññena bhikkhunā saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānākaraṇa’nti etaṃ mānaṃ karoti.

871. Seyyassa hīnohamasmīti mānopi etesaṃyeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaṃ vā dhanāṃ vā vāhanāni vā sampannāni na honti, so ‘mayhaṃ rājāti vohārasukhamattameva; kiṃ rājā nāma aha’nti etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajitopi ‘appalābhasakkāro ahaṃ. Dhammakathiko bahussuto mahātheroti kathāmattameva. Kiṃ dhammakathiko nāmāhaṃ, kiṃ bahussuto nāmāhaṃ, kiṃ mahāthero nāmāhaṃ yassa me lābhasakkāro natthī’ti etaṃ mānaṃ karoti.

872. Sadisassa seyyohamasmīti mānādayo amaccādīnaṃ uppajjanti. Amacco hi raṭṭhiyo vā ‘bhogayānavāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthī’ti vā ‘mayhaṃ aññehi saddhiṃ kiṃ nānākaraṇa’nti vā ‘amaccoti nāmamattameva mayhaṃ; ghāsacchādanamattampi me natthī. Kiṃ amacco nāmāha’nti ete māne karoti.

875. Hīnassa seyyohamasmīti mānādayo dāsādīnaṃ uppajjanti. Dāso hi ‘mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthī’ aññe jīvitum asakkontā kucchihetu dāsā nāma jātā. Ahaṃ pana pavenīāgatattā seyyo’ti vā ‘pavenīāgatabhāvena ubhatosuddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṃ kiṃ mayhaṃ nānākaraṇa’nti vā ‘kucchivasenāhaṃ dāsabyaṃ upagato. Mātāpitukoṭiyā pana me dāsattānaṃ natthī. Kiṃ dāso nāma aha’nti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso evaṃ pukkusaṇḍālādayopi ete māne karontiyeva.

Ettha ca ‘seyyassa seyyohamasmī’ti uppannamānova yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tathā ‘sadisassa sadisohamasmī’ti ‘hīnassa hīnohamasmī’ti uppannamānova yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tattha yāthāvamānā arahattamaggavajjhā, ayāthāvamānā sotāpattimaggavajjhā.

878. Evaṃ savatthuke māne kathetvā idāni avatthukaṃ nibbattitamānameva dassetuṃ tattha katamo mānotiādi vuttaṃ.

879. Atimānaniddese seyyādivasena puggalaṃ anāmasitvā jātiādīnaṃ vatthuvaseneva niddiṭṭho. Tattha atimaññatīti 'jātiādīhi mayā sadiso natthī'ti atikkamitvā maññati.

880. Mānātimānaniddese yo evarūpoti yo eso 'ayaṃ pubbe mayā sadiso, idāni ahaṃ setṭho, ahaṃ hīnataro'ti uppanno māno. Ayaṃ bhārātibhāro viya purimaṃ sadisamānaṃ upādāya mānātimānoti dassetuṃ evamāha.

881. Omānaniddeso hīnamānaniddesasadisoyeva. Veneyyavasena pana so 'hīnohamasmī'ti māno nāma vutto - ayaṃ omāno nāma. Apicettha 'tvaṃ jātimā, kākajāti viya te jāti; tvaṃ gottavā, caṇḍālagottaṃ viya te gottaṃ; tuyhaṃ saro atthi, kākassaro viya te saro'ti evaṃ attānaṃ heṭṭhā katvā pavattanavasena ayaṃ omānoti veditabbo.

882. Adhimānaniddese appatte pattasaññitāti cattāri saccāni appatvā pattasaññitāya. Akateti catūhi maggehi kattabbakicce akateyeva. Anadhigateti catusaccadhamme anadhigate. Asacchikateti arahattena apaccakkhate. Ayaṃ vuccati adhimānoti ayaṃ adhigatamāno nāma vuccati.

Ayaṃ pana kassa uppajjati, kassa nuppajjati? Ariyasāvakassa tāva nuppajjati. So hi maggaphalanibbānapahīnakilesāvasiṭṭhakilesapaccavekkhaṇena sañjātasomanasso ariyaguṇapaṭivedhe nikkaṅkho. Tasmā sotāpannādīnaṃ 'ahaṃ sakadāgāmī'tiādivasena māno nuppajjati; dussīlassāpi nuppajjati; so hi ariyaguṇādhigame nirāsova. Sīlavatopi pariccattakammaṭṭhānassa niddārāmatādimanuyuttassa nuppajjati.

Parisuddhasīlassa pana kammaṭṭhāne appamattassa nāmarūpaṃ vavatthapetvā paccayapariggahena vitiṇṇakaṅkhassa tilakkhaṇaṃ āropetvā saṅkhāre sammasantassa āradhavi-passakassa uppajjati; uppanne ca suddhasamathalābhī vā suddhavipassanālābhī vā antarā ṭhapeti. So hi dasapi vīsampi tiṃsampi vassāni kilesasamudācāraṃ apassanto 'ahaṃ sotāpanno'ti vā 'sakadāgāmī'ti vā 'anāgāmī'ti vā maññati. Samathavi-passanālābhī pana arahatteyeva ṭhapeti. Tassa hi samādhibalena kilesā vikkhambhitā, vipassanābalena saṅkhārā superiggahitā. Tasmā satṭhipi vassāni asītipi vassāni vassasatampi kilesā na samudācaranti; khīṇāsavasaseva cittacāro hoti. So evaṃ dīgharattaṃ kilesasamudācāraṃ apassanto antarā aṭṭhatvāva 'arahā aha'nti maññati, uccamālāṅkavāsī mahānāgatthero viya, haṅkanakavāsī mahādattatthero viya, cittalapabbate niṅkapoṇṇapadhānagharavāsī cūlasumatthero viya ca.

Tatridaṃ ekavatthuparidīpanaṃ - talaṅgaravāsī dhammadinnatthero kira nāma eko pabhinnapaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusaṅghassa ovādadāyako ahoṣi. So ekadivaṣaṃ attano divāṭṭhāne nisīditvā 'kinnu kho amhākaṃ ācariyassa uccataliṅkavāsīmahānāgattherassa samaṇakiccaṃ matthakaṃ patto, no'ti āvajjanto puthujjanabhāvamevassa disvā 'mayi agacchante puthujjanakālakiriyameva karissatī'ti ca ñatvā iddhiyā vehāsaṃ uppatitvā divāṭṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṃ dassetvā ekamantaṃ nisīdi. 'Kiṃ, āvuso dhammadinna, akāle āgatosī'ti ca vutto 'pañhaṃ, bhante, pucchituṃ āgatomhī'ti āha.

Tato ‘pucchāvuso, jānamāno kathayissāmī’ti vutto pañhāsahassam pucchi. Thero pucchitapucchitam pañham asajjamānova kathesi. Tato ‘atitikkham te, bhante, ñānam. Kadā tumhehi ayam dhammo adhigato’ti vutto ‘ito satthivassakāle, āvuso’ti āha. ‘Samādhimpi, bhante, vaḷaṇṇethā’ti? ‘Na idam, āvuso, bhāriya’nti. ‘Tena hi, bhante, ekam hatthim māpethā’ti. Thero sabbasetam hatthim māpesi. ‘Idāni, bhante, yathā ayam hatthi añcitakaṇṇo pasāritanaṅguṭṭho soṇḍam mukhe pakkhipitvā bheravam koñcanādam karonto tumhākam abhimukho āgacchati tathā tam karoṭhā’ti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravam ākāram disvā uṭṭhāya palāyituṃ āraddho. Tamenam khīṇāsavatthero hattham pasāretvā cīvarakaṇṇe gahetvā ‘bhante, khīṇāsavassa sārjjam nāma hotī’ti āha. So tasmim kāle attano puthujjanabhāvam ñatvā ‘avassayo me, āvuso dhammadinna, hohī’ti vatvā pādamūle ukkuṭikaṃ nisīdi. ‘Bhante, tumhākam avassayo bhavissāmiccevāham āgato, mā cintayitthā’ti kammaṭṭhānam kathesi. Thero kammaṭṭhānam gahetvā caṅkamaṃ āruya tatiye padavāre aggaphalam arahattam pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

883. Asmimānaniddese rūpaṃ asmīti mānoti ‘aham rūpa’nti uppannamāno. Chandoti mānam anugatacchandova. Tathā anusayo. Vedanādīsupi eseva nayo.

884. Micchāmānaniddese pāpakena vā kammāyatanenāti ādīsu pāpakaṃ kammāyatanaṃ nāma kevaṭṭamacchabandhanesādādīnam kammaṃ. Pāpakaṃ sippāyatanaṃ nāma macchajālakhipanakuminakaraṇesu ceva pāsaoḍḍanasūlāropanādīsu ca chekatā. Pāpakaṃ vijjāṭṭhānam nāma yā kāci parūpaghātavijjā. Pāpakaṃ sutam nāma bhāratayuddhasītāharaṇādīpaṭisaṃyuttaṃ. Pāpakaṃ paṭibhānam nāma dubbhāsītayuttaṃ kappanāṭakavilappanādīpaṭibhānam. Pāpakaṃ sīlam nāma ajasīlam gosīlam. Vatampi ajavatagovatameva. Pāpikā diṭṭhi pana dvāsaṭṭhiyā diṭṭhigatesu yā kāci diṭṭhi.

885. Ñātivitakkaniddesādīsu ‘mayham ñātayo sukhajīvino sampattiyuttā’ti evaṃ pañcakāmaguṇasannissitena gehasitapemena ñātake ārabbha uppannavitakkova ñātivitakko nāma. ‘Khayaṃ gatā vayaṃ gatā saddhā pasannā’ti evaṃ pavatto pana ñātivitakko nāma na hoti.

886. ‘Amhākam janapado subhikkho sampannasasso’ti tuṭṭhamānassa gehasitapemavaseneva uppannavitakko janapadavitakko nāma. ‘Amhākam janapade manussā saddhā pasannā khayam gatā vayaṃ gatā’ti evaṃ pavatto pana janapadavitakko nāma na hoti.

887. Amaratthāya vitakko, amaro vā vitakkoti amaravitakko. Tattha ‘ukkuṭikappadhānādīhi dukkhe nijjiṇṇe samparāye attā sukhī hoti amaro’ti dukkarakārikam karontassa tāya dukkarakārikāya paṭisaṃyutto vitakko amaratthāya vitakko nāma. Diṭṭhigatiko pana ‘sassatam vadesī’tiādīni puṭṭho ‘evantipi me no, tathātipi me no’ aññathātipi me no, notipi me no, no notipi me no’ti vikkhepaṃ āpajjati, tassa so diṭṭhigatapaṭisaṃyutto vitakko. Yathā amaro nāma maccho uduke gahetvā māretuṃ na sakkā, ito cito ca dhāvati, gāham na gacchati; evameva ekasmim pakkhe asaṇṭhahanato na maratīti amaro nāma hoti. Tam duvidhampi ekato katvā ayam vuccati amaravitakkoti vuttaṃ.

888. Parānuddayatāpaṭisaṃyuttoti anuddayatāpatirūpakena gehasitapemena paṭisaṃyutto. Sahanandītiādīsu upaṭṭhākesu nandantesu socantesu ca tehi saddhim diguṇam nandati, diguṇam socati; tesu sukhitesu diguṇam sukhito hoti, dukkhitesu

diguṇaṃ dukkhito hoti. Uppannesu kiccakaraṇīyesūti tesu mahantesu vā khuddakesu vā kammesu uppannesu. Attanā vā yogaṃ āpajjatīti tāni tāni kiccāni sādheṇto paññattiṃ vītikkamati, sallekhaṃ kopeti. Yo tatthāti yo tasmim̐ saṃsaṭṭhavihāre, tasmim̐ vā yogāpajjane gehasito vitakko - ayaṃ parānuddayatāpaṭisaṃyutto vitakko nāma.

889. Lābhasakkārasilokapaṭisaṃyuttoti cīvarādilābhena ceva sakkārena ca kittisaddena ca saddhiṃ ārammaṇakaraṇavasena paṭisaṃyutto.

890. Anavaññattipaṭisaṃyuttoti ‘aho vata maṃ pare na avajāneyyumaṃ, na pothetvā viheṭhetvā katheyyu’nti evaṃ anavaññātābhāvapattthanāya saddhiṃ upapajjanavitakko. Yo tattha gehasitoti yo tasmim̐ ‘mā maṃ pare avajāniṃsū’ti uppanne citte pañcakāmaguṇasaṅkhātagehanissito hutvā uppannavitakko. Sesam̐ sabbattha pākaṭamevāti.

Ekakaniddesavaṇṇanā.

Dukaniddesavaṇṇanā

891. Dukesu kodhaniddesādayo heṭṭhā vuttanayeneva veditabbā. Heṭṭhā anāgatesu pana upanāhaniddesādīsū pubbakālaṃ kodhaṃ upanayhatīti aparakālakodho upanāho nāma. Upanayhanākāro upanayhanā. Upanayhitassa bhāvo upanayhitattaṃ. Atṭhapanāti paṭhamuppannassa anantaraṭṭhapanā mariyādaṭṭhapanā vā. Ṭhapanāti pakatiṭhapanā. Saṇṭhapanāti sabbatobhāgena punappunaṃ āghātaṭṭhapanā. Anusaṃsandanāti paṭhamuppannena kodhena saddhiṃ antaraṃ adassetvā ekibhāvakaraṇā. Anuppabandhanāti purimena saddhiṃ pacchimassa ghaṭanā. Daḥhikammanti thirakaraṇaṃ. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ upanandhanalakkhaṇo veraṃ appaṭinissajjanaraso upanāhoti vuccati; yena samannāgato puggalo veraṃ nissajjituṃ na sakkoti; ‘evaṃ nāma maṃ esa vattuṃ ananucchaviko’ti aparāparaṃ anubandhati; ādittapūṭialātaṃ viya jalateva; dhoviyamānaṃ acchacammaṃ viya, vasātelamakkhitaṭṭhāṇaṃ viya ca na parisujjhati.

892. Makkhanabhāvavasena makkho; paraguṇamakkhanāya pavattentopi attano kāraṇaṃ, gūthapaharaṇakaṃ gūtho viya, paṭhamataraṃ makkhetīti attho. Tato parā dve ākārabhāvaniddesā. Niṭṭhurabhāvo niṭṭhuriyaṃ; ‘taṃ nissāya ettakampi natthī’ti kheḷapātananti attho. Niṭṭhuriyakammanti niṭṭhuriyakaraṇaṃ. Gahaṭṭho vā hi gahaṭṭhaṃ, bhikkhu vā bhikkhuṃ nissāya vasanto appamattakeneva kujjhivā ‘taṃ nissāya ettakampi natthī’ti kheḷaṃ pādetvā pādena maddanto viya niṭṭhuriyaṃ nāma karoti. Tassa taṃ kammaṃ niṭṭhuriyakammanti vuccati. Lakkhaṇādito panesa paraguṇamakkhanalakkhaṇo makkho, tesam̐ vināsanaraso, parena sukatānaṃ kiriyānaṃ avacchādanapaccupaṭṭhāno.

Paḷāsati paḷāso; parassa guṇe dassetvā attano guṇehi samaṃ karotīti attho. Paḷāsassa āyanā paḷāsāyanā. Paḷāso ca so attano jayāharaṇato āhāro cāti paḷāsāhāro. Vivādaṭṭhānanti vivādakāraṇaṃ. Yugaggāhoti samadhuraggahaṇaṃ. Appaṭinissaggoti attanā gahitassa appaṭinissajjanaṃ. Lakkhaṇādito panesa yugaggāhalakkhaṇo paḷāso, paraguṇehi attano guṇānaṃ samakaraṇaraso, paresam̐ guṇappamāṇena upaṭṭhānapaccupaṭṭhāno. Paḷāsī hi puggalo dutiyassa dhuraṃ na deti, samaṃ pasāretvā tiṭṭhati, sākacchamaṇḍale aññena bhikkhunā bahūsu suttesu ca kāraṇesu ca ābhatesupi ‘tava ca mama ca vāde kiṃ nāma nānākaraṇaṃ? Nanu majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya ekasadisameva amhākaṃ vacana’nti vadati.

Issāmacchariyaniddesā vuttatthā eva.

894. Māyāniddese vācam bhāsati jānamyeva ‘paṇṇattiṃ vītikkamantā bhikkhū bhāriyaṃ karonti, amhākaṃ pana vītikkamaṭṭhānaṃ nāma natthi’ti upasanto viya bhāsati. Kāyena parakkamatīti ‘mayā kataṃ idaṃ pāpakammaṃ mā keci jāniṃsū’ti kāyena vattaṃ karoti. Vijjamānadosapaṭicchādanato cakkhumohanamāyā viyāti māyā. Māyāvino bhāvo māyāvitā. Katvā pāpaṃ puna paṭicchādanato aticca āsaranti etāya sattāti accāsarā. Kāyavācākiriyāhi aññathā dassanato vañcetīti vañcanā. Etāya sattā nikarontīti nikati; micchākarontīti attho. ‘Nāhaṃ evaṃ karomī’ti pāpānaṃ vikkhipanato vikiraṇā. ‘Nāhaṃ evaṃ karomī’ti parivajjanato parihaṇā. Kāyādīhi saṃvaraṇato gūhanā. Sabbatobhāgena gūhanā parigūhanā. Tiṇapaṇṇehi viya gūthaṃ kāyavacīkammehi pāpaṃ chādetīti chādanā. Sabbatobhāgena chādanā paṭicchādanā. Na uttānaṃ katvā dassetīti anuttānīkammaṃ. Na pākaṭaṃ katvā dassetīti anāvīkammaṃ. Suṭṭhu chādanā vocchādanā. Katapaṭicchādanavasena punapi pāpassa karaṇato pāpakiriyā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ katapaṭicchādanalakkaṇā māyā nāma vuccati; yāya samannāgato puggalo bhasmāpaṭicchanno viya aṅgāro, udakapaṭicchanno viya khāṇu, pilotikāpaliveṭṭhitā viya ca satthaṃ hoti.

Sāṭṭheyyaniddese saṭṭhoti asantaguṇaparidīpanato na sammā bhāsītā. Sabbatobhāgena saṭṭho parisaṭṭho. Yaṃ tatthāti yaṃ tasmīṃ puggale. Saṭṭhanti asantaguṇadīpanaṃ kerāṭiyaṃ. Saṭṭhatāti saṭṭhākāro. Kakkaratāti padumanāliṣṣa viya aparāmasanakkhamo kharapharusabhāvo. Kakkariyantipi tasseva vevacanaṃ. Parikkhattatā pārikkhattiyanti padadvayena nikhaṇitvā ṭhapitaṃ viya daḷhakerāṭiyaṃ vuttaṃ. Idaṃ vuccatīti idaṃ attano avijjamānaguṇappakāsanalakkaṇaṃ sāṭṭheyyaṃ nāma vuccati; yena samannāgatassa puggalassa kucchiṃ vā piṭṭhiṃ vā jānituṃ na sakkā.

Vāmena sūkaro hoti, dakkhiṇena ajāmigo;
Sarena nelako hoti, visāṇena jaraggavoti.

Evaṃ vuttayakkhasūkarasadiṣo hoti. Avijjādiniddesā vuttatthā eva.

902. Anajjavaniddese anajjavoti anujutākāro. Anajjavabhāvo anajjavatā. Jimhatāti candavaṅkatā. Vaṅkatāti gomuttavaṅkatā. Kuṭilatāti naṅgalakoṭivaṅkatā. Sabbehipi imehi padehi kāyavacīcittavaṅkatāva kathitā.

Amaddavaniddese na mudubhāvo amudutā. Amaddavākāro amaddavatā. Kakkhaḷabhāvo kakkhaḷiyaṃ. Maddavakarassa sinehassa abhāvato pharusabhāvo phārusiyaṃ. Anīcavuttitāya ujukameva ṭhitacittabhāvo ujucittatā. Puna amudutāgahaṇaṃ tassā visesanatthaṃ ‘amudutāsāṅkhātā ujucittatā, na ajjavasaṅkhātā ujucittatā’ti.

903. Akkhantiniddesādayo khantiniddesādipaṭipakkhato veditabbā.

908. Saṃyojananiddese ajjhattanti kāmabhavo. Bahiddhāti rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhavo appaṃ kālaṃ vasanti kappassa catutthameva koṭṭhāsaṃ, itaresu tīsu koṭṭhāsesu kāmabhavo suñño hoti tuccho, rūpārūpabhavo bahuṃ kālaṃ vasanti, tathāpi nesaṃ yasmā kāmabhavo cutipaṭisandhiyo bahukā honti, appā rūpārūpabhavesu, yattha ca cutipaṭisandhiyo bahukā tattha ālayopi patthanāpi abhilāsopi bahu hoti, yattha appā tattha appo, tasmā kāmabhavo ajjhattaṃ nāma jāto, rūpārūpabhavā bahiddhā nāma. Iti ajjhattasaṅkhāte kāmabhavo bandhanaṃ

ajjhattasaṃyojanaṃ nāma, bahiddhāsaṅkhātesu rūpārūpabhavesu bandhanaṃ bahiddhāsaṃyojanaṃ nāma. Tattha ekekaṃ pañcapañcavidhaṃ hoti. Tena vuttaṃ “pañcorambhāgiyāni pañcuddhambhāgiyāni”ti. Tatrāyaṃ vacanattho - oraṃ vuccati kāmādhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaṃ vuccati rūpārūpadhātu, tattha upapattinipphādanato taṃ uddhaṃ bhajantīti uddhambhāgiyāni.

Dukaniddesavaṇṇanā.

Tikaniddesavaṇṇanā

909. Tikaniddese tīhi akusalamūlehi vaṭṭamūlasamudācāro kathito.

Akusalavitakkādīsu vitakkanavasena vitakko, sañjānavasena saññā, sabhāvaṭṭhena dhātūti veditabbā. Duccaritaniddese paṭhamanayo kammaṭṭhavasena vibhatto, dutiyo sabbasaṅgāhikakammavasena, tatiyo nibbattitacetanāvaseneva.

914. Āsavaniddese suttantapariyāyena tayova āsavā kathitā.

919. Esanāniddese saṅkhepato tattha katamā kāmesanāti ādinā nayena vutto kāmāgavesanarāgo kāmesanā. Yo bhavesu bhavacchandotiādinā nayena vutto bhavāgavesanarāgo bhavesanā. Sassato lokotiādinā nayena vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanā diṭṭhi brahmacariyesanāti veditabbā. Yasmā ca na kevalaṃ rāgadiṭṭhiyo eva esanā, tadekaṭṭhaṃ pana kammampi esanā eva, tasmā taṃ dassetuṃ dutiyanayo vibhatto. Tattha tadekaṭṭhanti sampayuttekaṭṭhaṃ veditabbaṃ. Tattha kāmāgēkaṭṭhaṃ kāmāvacarasattānameva pavattati; bhavarāgēkaṭṭhaṃ pana mahābrahmāṇaṃ. Samāpattito vuṭṭhāya caṅkamantānaṃ jhānaṅgānaṃ assādanakāle akusalakāyakkammaṃ hoti, ‘aho sukhaṃ aho sukha’nti vācaṃ bhinditvā assādanakāle vacīkammaṃ, kāyaṅgavācāṅgāni acopetvā manasāva assādanakāle manokammaṃ. Antaggāhikadiṭṭhivasena sabbesampi diṭṭhigatikānaṃ caṅkamanādivasena tāni hontiyeva.

920. Vidhāniddese “kathaṃvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti, kathaṃvidhaṃ paññavantaṃ vadanti”tiādīsu ākārasaṅgāhānaṃ vidhā nāma. “Ekavidhena ñāṇavattū”tiādīsu koṭṭhāso. “Vidhāsu na vikampatī”tiādīsu māno. Idhāpi mānova vidhā nāma. So hi seyyādivasena vidahanato vidhāti vuccati. Tṭhapanatṭhena vā vidhā. Tasmā ‘seyyohamasmī’ti evaṃ uppannā mānavidhā mānaṭṭhapanā seyyohamasmīti vidhāti veditabbā. Sesapadadvayesupi eseva nayo.

921. Bhayaniddese jātiṃ paṭicca bhayanti jātipaccayā uppannabhayaṃ.

Bhayānakanti ākāraniddeso. Chambhitattanti bhayavasena gattacalanāṃ.

Lomaḥṣoti lomānaṃ ḥṣanaṃ, uddhaggabhāvo. Iminā padadvayena kiccato bhayaṃ dassetvā puna cetaso utrāsoti sabhāvato dassitaṃ.

922. Tamaniddese vicikicchāsīsenā avijjā kathitā. “Tamandhakāro sammoho, avijjogho mahabbhaya”ti vacanato hi avijjā tamo nāma. Tiṇṇaṃ pana addhānaṃ vasena desanāsukhatāya vicikicchāsīsenā desanā katā. Tattha ‘kiṃ nu kho ahaṃ atīte khattiyo ahoṣiṃ udāhu brāhmaṇo vesso suddo kāḷo odāto rasso dīgho’ti kaṅkhanto atītaṃ addhānaṃ ārabba kaṅkhati nāma. ‘Kiṃ nu kho ahaṃ anāgate khattiyo bhavissāmi udāhu brāhmaṇo vesso...pe... dīgho’ti kaṅkhanto anāgataṃ

addhānaṃ ārabba kaṅkhati nāma. ‘Kiṃ nu kho ahaṃ etarahi khattiyo udāhu brāhmaṇo vesso suddo; kiṃ vā ahaṃ rūpaṃ udāhu vedanā saññā saṅkhārā viññāṇa’nti kaṅkhanto paccuppannaṃ addhānaṃ ārabba kaṅkhati nāma.

Tattha kiñcāpi khattiyo vā attano khattiyabhāvaṃ, brāhmaṇo vā brāhmaṇabhāvaṃ, vesso vā vessabhāvaṃ, suddo vā suddabhāvaṃ ajānanako nāma natthi, jīvaladdhiko pana satto khattiyajīvādīnaṃ vaṇṇādibhedaṃ sutvā ‘kīdiso nu kho amhākaṃ abbhantare jīvo - kiṃ nu kho nīlako udāhu pītako lohitako odāto caturaṃso chaḷaṃso aṭṭhaṃso’ti kaṅkhanto evaṃ kaṅkhati nāma.

923. Titthāyatanānīti titthabhūtāni āyatanāni, titthiyānaṃ vā āyatanāni. Tattha titthaṃ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Titthiyā nāma yesaṃ tā diṭṭhiyo ruccanti khamanti. Āyatanatṭho heṭṭhā vuttoyeva. Tattha yasmā sabbepi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imesuyeva tīsu ṭhānesu sañjāyanti, samosaramānāpi etesuyeva samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesaṃ etāniyeva kāraṇāni, tasmā titthāni ca tāni sañjātānītiādīnā atthēna āyatanāni cāti titthāyatanāni; tenevatthēna titthiyānaṃ āyatanānīti pi titthāyatanāni. Purisapuggaloti satto. Kāmañca purisotipi puggalotipi vutte sattoyeva vutto, ayaṃ pana sammutikathā nāma yo yathā jānāti tassa tathā vuccati. Paṭisaṃvedetīti attano santāne uppannaṃ jānāti, paṭisaṃviditaṃ karoti anubhavati vā. Pubbekatahetūti pubbe katakāraṇā, pubbe katakamma pacca yeneva paṭisaṃvedetīti attho. Ayaṃ nigaṇṭhasamayo. Evaṃvādino pana te kammavedanañca kiriyavedanañca paṭikkhipitvā ekaṃ vipākavedanameva sampaṭicchanti. Pittasamuṭṭhānādīsu ca aṭṭhasu ābādhesu satta paṭikkhipitvā aṭṭhamameva sampaṭicchanti, diṭṭhadhammavedanīyādīsu ca tīsu kammesu dve paṭikkhipitvā ekaṃ aparāpariyavedanīyameva sampaṭicchanti, kusalākusalavipākakiriyasaṅkhātāsu ca catūsu cetanāsu vipākacetanaṃyeva sampaṭicchanti.

Issaranimmānahetūti issaranimmānakāraṇā; brahmunā vā pajāpatinā vā issarena nimmitattā paṭisaṃvedetīti attho. Ayaṃ brāhmaṇasamayo. Ayañhi nesaṃ adhippāyo - imā tisso vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇattimūlakena vā pubbe katena vā ahetuappaccayā vā paṭisaṃvedetuṃ nāma na sakkā; issaranimmānakāraṇā eva pana imā paṭisaṃvedetīti. Evaṃvādino panete heṭṭhā vuttesu aṭṭhasu ābādhesu ekampi asampaṭicchitvā sabbaṃ paṭibāhanti. Tathā diṭṭhadhammavedanīyādīsopi sabbakoṭṭhāsesu ekampi asampaṭicchitvā sabbaṃ paṭibāhanti.

Ahetu appaccayāti hetuñca paccayañca vinā akāraṇeneva paṭisaṃvedetīti attho. Ayaṃ ājīvakasamayo. Evaṃ vādino etepi heṭṭhā vuttesu kāraṇesu ca byādhīsu ca ekampi asampaṭicchitvā sabbaṃ paṭikkhipanti.

924. Kiñcanāti palibodhā. Rāgo kiñcananti rāgo uppajjamāno satte bandhati palibundheti, tasmā kiñcananti vuccati. Dosamohesupi eseva nayo. Aṅgaṇānīti “udaṅgaṇe tattha papaṃ avindu”nti āgataṭṭhāne bhūmippadeso aṅgaṇaṃ. “Tasseva rajassa vā aṅgaṇassa vā pahānāya vāyamati”ti āgataṭṭhāne yaṃ kiñci malaṃ vā paṅko vā. “Sāṅgaṇova samāno”ti āgataṭṭhāne nānappakāro tibbakilesa. Idhāpi tadeva kilesaṅgaṇaṃ adhippetama. Teneva rāgo aṅgaṇantiādīmāha.

Malānīti malinabhāvakaraṇāni. Rāgo malanti rāgo uppajjamāno cittaṃ malinaṃ karoti, malaṃ gāhāpeti, tasmā malanti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo.

Visamaniddese yasmā rāgādīsu ceva kāyaduccaritādīsu ca sattā pakkhalanti, pakkhalitā ca pana sāsanaṭopi sugatitopi patanti, tasmā pakkhalanapātahetuto rāgo visamantiādi vuttaṃ.

Aggīti anudahanatṭhena aggi. Rāgaggīti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Dosamohesupi eseva nayo. Tattha vatthūni - ekā kira daharabhikkhuni cittalapabbatavihāre uposathāgāraṃ gantvā dvārapālakarūpaṃ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo uppanno. Sā teneva jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā ‘ayaṃ daharā ṭhitā, pakkosatha na’nti āhaṃsu. Ekā gantvā ‘kasmā ṭhitāsī’ti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā patitā. Idaṃ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā daṭṭhabbā. Mohassa anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohanavasena hi tesam satisammoso hoti. Tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaṃ ativattitvā kālaṃ karonti. Kasāvāti kasaṭā nirojā. Rāgādīsu ca kāyaduccaritādīsu ca ekampi paṇītaṃ ojavantaṃ natthi, tasmā rāgo kasāvotiādi vuttaṃ.

925. Assādadiṭṭhīti assādasampayuttā diṭṭhi. Natthi kāmesu dosoti kilesakāmena vatthukāmapaṭisevanadoso natthīti vadati. Pātabyatanti pātabbabhāvaṃ paribhuñjanaṃ ajjhoharaṇaṃ. Evaṃvādī hi so vatthukāmesu kilesakāmaṃ pivanto viya ajjhoharanto viya paribhuñjati. Attānudiṭṭhīti attānaṃ anugatā diṭṭhi. Micchādiṭṭhīti lāmakā diṭṭhi. Idāni yasmā ettha paṭhamā sassatadiṭṭhi hoti, dutiyā sakkāyadiṭṭhi, tatiyā ucchedadiṭṭhi, tasmā tamatthaṃ dassetuṃ sassatadiṭṭhi assādadiṭṭhītiādimāha.

926. Aratiniddeso ca vihesāniddeso ca vuttatthoyeva. Adhammassa cariyā adhammacariyā, adhammakaraṇanti attho. Visamā cariyā, visamassa vā kammassa cariyāti visamacariyā. Dovacassatāpāpamittatā niddesā vuttatthā eva. Puthunimittārammaṇesu pavattito nānattesu saññā nānattasaññā. Yasmā vā aññāva kāmasaññā, aññā byāpādādisaññā, tasmā nānattā saññātipi nānattasaññā. Kosajjapamādaniddesesu pañcasu kāmaguṇesu vissatṭhacittassa kusalahammabhāvanāya ananuyogavasena līnavuttitā kosajjaṃ, pamajjanavasena pamattabhāvo pamādoti veditabbo. Asantuṭṭhitādiniddesā vuttatthā eva.

931. Anādariyaniddese ovādassa anādiyanavasena anādarabhāvo anādariyaṃ. Anādariyanākāro anādaratā. Sagaruvāsaṃ avasanaṭṭhena agāravabhāvo agāravatā. Sajeṭṭhakavāsaṃ avasanaṭṭhena appatissavatā. Anaddāti anādiyanā. Anaddāyanāti anādiyanākāro. Anaddāya ayitassa bhāvo anaddāyitattaṃ. Asīlassa bhāvo asīlyaṃ. Acittikāroti garucittikārassa akaraṇaṃ.

932. Assaddhabhāvo assaddhiyaṃ. Asaddahanākāro asaddahanā. Okappetvā anupavisitvā aggahaṇaṃ anokappanā. Appasīdanaṭṭhena anabhippasādo.

Avadaññutāti thaddhammacchariyavasena ‘dehi, karohī’ti vacanassa ajānatā.

934. Buddhā ca buddhasāvakā cāti ettha buddhaggahaṇena paccekabuddhāpi gahitāva. Asametukamyatāti tesam samīpaṃ agantukāmatā. Saddhammaṃ asotukamyatāti sattatimsa bodhipakkhiyadhammā saddhammo nāma, taṃ asuṇitukāmatā. Anuggahetukamyatāti na uggahetukāmatā.

Upārambhacittatāti upārambhacittabhāvo. Yasmā pana so atthato upārambhova hoti, tasmā taṃ dassetuṃ tattha katamo upārambhotiādi vuttaṃ. Tattha upārambhanavasena upārambho. Punappunaṃ upārambho anupārambho upārambhanākāro upārambhanā. Punappunaṃ upārambhanā anupārambhanā. Anupārambhitassa bhāvo anupārambhitattaṃ. Uññāti heṭṭhā katvā jānanā. Avaññāti avajānanā. Paribhavanaṃ paribhavo. Randhassa gavesitā randhagavesitā. Randhaṃ vā gavesatīti randhagavesī, tassa bhāvo randhagavesitā. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ paravajjānupassanalakkhaṇo upārambho nāma vuccati, yena samannāgato puggalo, yathā nāma tunnakāro sāṭakaṃ pasāretvā chiddameva oloketi, evameva parassa sabbepe guṇe makkhetvā aguṇesuyeva patitṭhāti.

936. Ayoniso manasikāroti anupāyamanasikāro. Anicce niccanti anicceyeva vatthusmiṃ ‘idaṃ nicca’nti evaṃ pavatto. Dukkhe sukhantiādīsipi ese va nayo. Saccavippaṭikulena cāti catunnaṃ saccānaṃ ananulomavasena. Cittassa āvaṭṭanātiādīni sabbānīpi āvajjanasseva vevacanāneva. Āvajjanañhi bhavaṅgacittaṃ āvaṭṭetīti cittassa āvaṭṭanā. Anuanu āvaṭṭetīti anāvaṭṭanā. Ābhujatīti ābhogo. Bhavaṅgārammaṇato aññaṃ ārammaṇaṃ samannāharatīti samannāhāro. Tadevārammaṇaṃ attānaṃ anubandhitvā uppajjamāne manasikarotīti manasikāro. Karotīti ṭhapeti. Ayaṃ vuccatīti ayaṃ anupāyamanasikāro uppathamanasikāralakkhaṇo ayonisomanasikāro nāma vuccati. Tassa vasena puggalo dukkhādīni saccāni yāthāvato āvajjituṃ na sakkoti.

Kummaggasevanāniddese yaṃ kummaggaṃ sevato sevā kummaggasevanāti vuccati, taṃ dassetuṃ tattha katamo kummaggoti dutiyapucchā katā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Tikaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkaniddesavaṇṇanā

939. Catukkaniddese taṇhuppādesu cīvarahetūti ‘kattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmī’ti cīvarakāraṇā uppajjati. Itibhavābhava hetūti ettha itīti nidassanatthe nipāto; yathā cīvarādi hetu evaṃ bhavābhava hetūtipi attho. Bhavābhavoti cettha paṇītapāṇītataraṇi telamadhuphāṇitādīni adhippetāni. Imesaṃ pana catunnaṃ taṇhuppādānaṃ pahānatthāya paṭipāṭiyāva cattāro ariyavaṃsā desitāti veditabbā.

Agatigamanesu chandāgatiṃ gacchatīti chandena pemena agatiṃ gacchati, akattabbaṃ karoti. Parapadesupi ese va nayo. Tattha yo ‘ayaṃ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā ñātako vā lañjaṃ vā pana me detī’ti chandavasena assāmikaṃ sāmikaṃ karoti - ayaṃ chandāgatiṃ gacchati nāma. Yo ‘ayaṃ me verī’ti pakativeravasena vā taṅkhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṃ assāmikaṃ karoti - ayaṃ dosāgatiṃ gacchati nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṃ vā taṃ vā vatvā assāmikaṃ sāmikaṃ karoti - ayaṃ mohāgatiṃ gacchati nāma. Yo pana ‘ayaṃ rājavallabho vā visamanissito vā anattampī me kareyyā’ti bhīto assāmikaṃ sāmikaṃ karoti - ayaṃ bhayāgatiṃ gacchati nāma. Yo vā pana bhājiyaṭṭhāne kiñci bhājento ‘ayaṃ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā’ti pemavasena atirekaṃ deti, ‘ayaṃ me verī’ti dosavasena ūnakaṃ deti, momūhattā dinnādinnaṃ ajānamāno kassaci ūnakaṃ kassaci adhikaṃ deti, ‘ayaṃ imasmiṃ adīyamāne mayhaṃ anattampī kareyyā’ti bhīto kassaci atirekaṃ deti, so catubbidhopi yathānukkamena chandāgatiādīni gacchati nāma. Ariyā etāya na gacchantīti agati, anariyā iminā

agatiṃ gacchantīti agatigamaṇaṃ. Imaṃ dvayaṃ catunnampi sādharmaṇavasena vuttaṃ. Chandena gamaṇaṃ chandagamaṇaṃ. Imaṃ dosādīnaṃ asādhamaṇavasena vuttaṃ. Sakapakkharāgañca parapakkhadosañca purakkhatvā asamaggabhāvena gamaṇaṃ vaggagamaṇaṃ. Imaṃ chandadosasādhamaṇavasena vuttaṃ. Vāriṇo viya yathāninnaṃ gamaṇanti vārigamaṇaṃ. Imaṃ catunnampi sādharmaṇavasena vuttaṃ.

Vipariyāsesu aniccādīni vatthūni niccantiādīnā nayaṇa viparītato esantīti vipariyāsā, saññāya vipariyāso saññāvipariyāso. Itaresupī dvīsu eseṇa nayo. Evameṇe catunnaṃ vatthūnaṃ vasaṇa cattāro, yesu vatthūsu saññādīnaṃ vasaṇa dvādasā honti. Tesu aṭṭha sotāpattimaggaṇa pahīyanti. Asubhe subhanti saññācittavipallāsā sakadāgāmimaggaṇa tanukā honti, anāgāmimaggaṇa pahīyanti. Dukkhe sukhanti saññācittavipallāsā arahattamaggaṇa pahīyanti veditabbā.

Anariyavohāresu anariyavohārāti anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā. Diṭṭhavāditāti ‘diṭṭhaṃ mayā’ti evaṃ vāditā. Ettha ca taṃ taṃ samuṭṭhāpikacetanāvasena attho veditabbo. Saha saddheṇa cetanā kathitāti vuttameva. Duttiyacatukkepi eseṇa nayo. Ariyo hi adisvā vā ‘diṭṭhaṃ mayā’ti disvā vā ‘na diṭṭhaṃ mayā’ti vattā nāma natthi; anariyova evaṃ vadati. Tasmā evaṃ vadantassa etā saha saddheṇa aṭṭha cetanā anariyavohārāti veditabbā.

Duccaritesu paṭhamacatukkaṃ veracetanāvasena vuttaṃ, duttiyaṃ vacīduccaritavasena.

Bhayaṇe paṭhamacatukke jātiṃ paṭicca uppannaṃ bhayaṃ jātibhayaṃ. Sesesupī eseṇa nayo. Duttiyacatukke rājato uppannaṃ bhayaṃ rājabhayaṃ. Sesesupī eseṇa nayo.

Tattiyacatukke cattāri bhayānīti mahāsamudde udakaṃ orohantassa vuttabhayāni. Mahāsamudde kira mahindavīci nāma saṭṭhi yojanāni uggacchati. Gaṅgāvīci nāma paṇṇāsa. Rohaṇavīci nāma cattālīsa yojanāni uggacchati. Evarūpā ūmiyo paṭicca uppannaṃ bhayaṃ ūmibhayaṃ nāma. Kumbhīlato uppannaṃ bhayaṃ kumbhīlabhayaṃ. Udaḁvattato bhayaṃ āvattabhayaṃ. Susukā vuccati caṇḁamaccho; tato bhayaṃ susukābhayaṃ.

Catutthacatukke attānuvāḁabhayaṇti pāpakammīno attānaṃ anuvadantassa uppajjanakabhayaṃ. Parānuvāḁabhayaṇti parassa anuvāḁato uppajjanakabhayaṃ. Daṇḁabhayaṇti agārikassa raññā pavattitadaṇḁaṃ, anagārikassa vinayadaṇḁaṃ paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Duggatibhayaṇti cattāro apāye paṭicca uppajjanakabhayaṃ. Iti imehi catūhi catukkehi soḁsa mahābhayāni nāma kathitāni.

Diṭṭhicatukke timbarukadiṭṭhi nāma kathitā. Tattha sayamkataṃ sukhadukkhaṇti vedanaṃ attato samanupassato vedanāya eva vedanā katāti uppannā diṭṭhi. Evañca sati tassā vedanāya pubbepi atthitā āpajjatīti ayaṃ sassatadiṭṭhi nāma hoti. Saccato thetatoti saccato thirato. Paraṃkatanti paccuppannavedanato aññaṃ vedanākāraṇaṃ vedanattānaṃ samanupassato ‘aññāya vedanāya ayaṃ vedanā katā’ti uppannā diṭṭhi. Evaṃ sati purimāya kāraṇavedanāya ucchedo āpajjatīti ayaṃ ucchedadiṭṭhi nāma hoti. Sayamkatañca paraṃkatañcāti yathāvutteneva atthena ‘upaḁḁhaṃ sayamkataṃ, upaḁḁhaṃ pareṇa kata’nti gaṇhato uppannā diṭṭhi - ayaṃ sassatucchedadiṭṭhi nāma. Catutthā akāraṇā eva sukhadukkhaṃ hotīti gaṇhato uppannā diṭṭhi. Evaṃ sati ayaṃ ahetukadiṭṭhi nāma. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā uttānatthamevāti.

Pañcakaniddesavaṇṇanā

940. Pañcakaniddese yasmā yesaṃ sakkāyadiṭṭhiādīni appahīnāni, te bhavaggepi nibbatte etāni ākaḍḍhitvā kāmabhavēveva pārenti, tasmā orambhāgiyāni saṃyojanānīti vuttāni. Iti etāni pañca gacchantam na vārenti, gataṃ pana ānenti. Rūparāgādīnipi pañca gacchantam na vārenti, āgantum pana na denti. Rāgādayo pañca lagganaṭṭhena saṅgā, anupaviṭṭhaṭṭhena pana sallāti vuttā.

941. Cetokhilāti cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāṇukabhāvā. Satthari kaṅkhatīti satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno ‘dvattiṃsavalarakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno ‘atītānāgatapaccuppannañānanasamatthaṃ sabbaññutaññaṃ atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Vicikicchati vicinanto kicchati, dukkhaṃ āpajjati, vinicchetum na sakkoti. Nādhimuccatīti ‘evameta’nti adhimokkhaṃ na paṭilabhati. Na sampasīdatīti guṇesu otarivā nibbicikicchabhāvena pasīditum anāvilo bhavitum na sakkoti.

Dhammeti pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno ‘tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ caturāsītidhammakhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī’ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno ‘vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭinissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthīti kaṅkhati’.

Saṅghe kaṅkhatīti ‘ujjupaṭipanno tiādīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipannā cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṅgho nāma atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati. Sikkhāya kaṅkhamāno ‘adhisīlasikkhā nāma adhicittasikkhā nāma adhipañña sikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī’ti kaṅkhati.

Cetasovinibandhāti cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. Kāmeti vatthukāme pi kilesakāme pi. Kāyeti attano kāye. Rūpeti bahiddhā rūpe. Yāvadatthanti yattakaṃ icchati tattakaṃ. Udarāvadehakanti udarapūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato udarāvadehakanti vuccati. Seyyasukhanti mañcapīṭhasukhaṃ utusukhaṃ vā. Passasukhanti yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassavāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannasukhaṃ. Middhasukhanti niddāsukhaṃ. Anuyuttoti yuttapayutto viharati. Paṇidhāyāti patthayitvā. Sīlenātiādīsu sīlanti catupārisuddhisīlaṃ. Vatanti vatasamādānaṃ. Tapoti tapacaraṇaṃ. Brahmācariyanti methunavirati. Devo vā bhavissāmīti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. Devaññataro vāti appesakkhadevesu vā aññataro. Kusaladhamme āvaranti nivārentīti nīvaraṇāni.

Mātā jīvītā voropitā hotīti manusseneva sakajanikā manussamātā jīvītā voropitā hoti. Pitāpi manussapitāva. Arahāpi manussaarahāva. Duṭṭhena cittenāti vadhakacittena.

Saññīti saññāsamaṅgī. Arogoti nicco. Ittheke abhivadantīti itthaṃ eke abhivadanti, evameke abhivadantīti attho. Ettāvatā soḷasa saññīvādā kathitā. Asaññīti saññāvirahito. Iminā padena aṭṭha asaññīvādā kathitā. Tatiyapadena aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā kathitā. Sato vā pana sattassāti athavā pana vijjamānasseva sattassa. Ucchedanti upacchedaṃ. Vināsanti adassanaṃ. Vibhavanti bhāvavigamaṃ.

Sabbānetāni aññamaññavevacanāneva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhanti - lābhī ca alābhī ca. Tattha lābhī arahato dibbena cakkhunā cutiṃ disvā upapattiṃ apassanto, yo vā cutimattameva daṭṭhuṃ sakkoti na upapātaṃ, so ucchedadiṭṭhiṃ gaṇhāti. Alābhī 'ko paralokaṃ jānāti'ti kāmasukhagiddhatāya vā 'yathā rukkhato paṇṇāni patitāni na puna viruhanti, evaṃ sattā'tiādinā vitakkena vā ucchedaṃ gaṇhāti. Idha pana taṇhādiṭṭhīnaṃ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvāva uppannā satta ucchedavādā kathitā. Tesañhi idaṃ saṅgahavacanaṃ. Diṭṭhadhammanibbānaṃ vā paneketi ettha diṭṭhadhammoti paccakkhadhammo vuccati. Tattha tattha paṭiladdhattabhāvassetaṃ adhivacanaṃ. Diṭṭhadhamme nibbānaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ; imasmiṃyeva attabhāve dukkhā vūpasammanti attho. Idaṃ pañcannaṃ diṭṭhadhammanibbānavādānaṃ saṅgahavacanaṃ.

942. Verāti veracetanā. Byasanāti vināsā. Akkhantiyāti anadhivāsanāya. Appiyoti dassanasavanapaṭikūlatāya na piyāyitabbo. Cintetumpi paṭikūlattā mano etasmiṃ na appetīti amanāpo. Verabahuloti bahuvero. Vajjabahuloti bahudoso.

Ājivakabhayanti ājivaṃ jīvitavuttiṃ paṭicca uppannaṃ bhayaṃ. Taṃ agārikassapi hoti anagārikassapi. Tattha agārikena tāva ājivahetu bahuṃ akusalaṃ kataṃ hoti. Athassa maraṇasamaye niraye upaṭṭhahante bhayaṃ uppajjati. Anagārikenāpi bahu anesanā katā hoti. Athassa maraṇakāle niraye upaṭṭhahante bhayaṃ uppajjati. Idaṃ ājivakabhayaṃ nāma. Asilokabhayanti garahabhayaṃ parisasārajjabhayanti katapāpassa puggalassa sannipatitaṃ parisāṃ upasaṅkamantassa sārājjasāṅkhātāṃ bhayaṃ uppajjati. Idaṃ parisasārajjabhayaṃ nāma. Itaradvayaṃ pākaṭameva.

943. Diṭṭhadhammanibbānavāresu pañcahi kāmaguṇehīti manāpiyarūpādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi bandhanehi vā. Samappitoti suṭṭhu appito allīno hutvā. Samaṅgībhūtoti samannāgato. Paricāretīti tesu kāmaguṇesu yathāsukhaṃ indriyāni cāreti sañcāreti ito cito ca upaneti; atha vā pana laḷati ramati kīlatīti. Ettha ca duvidhā kāmaguṇā - mānussakā ceva dibbā ca. Mānussakā mandhātukāmaguṇasadisā daṭṭhabbā; dibbā paranimmitavasavattidevarājassa kāmaguṇasadisāti. Evarūpe kāme upagatañhi te paramadiṭṭhadhammanibbānappatto hotīti vadanti. Tattha paramadiṭṭhadhammanibbānanti paramaṃ diṭṭhadhammanibbānaṃ, uttamanti attho.

Dutiyavāre hutvā abhāvaṭṭhena aniccā; paṭipīḷanaṭṭhena dukkhā; pakatijhanaṭṭhena vipariṇāmadhammāti veditabbā. Tesaṃ vipariṇāmaññathābhāvāti tesaṃ kāmānaṃ vipariṇāmasāṅkhātā aññathābhāvā. 'Yampi me ahosi tampi me natthī'ti vuttanayena uppajjanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā. Tattha antonijjhāyanalakkhaṇo soko; tannissitalāppalakkhaṇo paridevo; kāyapaṭipīḷanalakkhaṇaṃ dukkhaṃ; manovighātalakkhaṇaṃ domanassaṃ; vighātalakkhaṇo upāyāso.

Vitakkanti abhiniropanavasena pavatto vitakko. Vicāritanti anumajjanavasena pavatto vicāro. Etena etanti etena vitakkena ca vicārena ca etaṃ paṭhamajjhānaṃ oḷārikaṃ sakaṇṭakaṃ viya khāyati.

Pītigatanti pītimeva. Cetaso uppilāvitanti cittassa uppilabhāvakaraṇaṃ. Cetaso ābhogoti jhānā vuṭṭhāya tasmīṃ sukhe punappunaṃ cittassa ābhogo manasikāroti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Pañcakaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkaniddesavaṇṇanā

944. Chakkaniddese yasmā kuddho vā kodhavasena, sandiṭṭhiparāmāsī vā sandiṭṭhiparāmāsītāya kalahaṃ viggahaṃ vivādaṃ āpajjati, tasmā kodhādayo ‘vivādamūlānī’ti vuttā.

Chandarāganiddese kāmagehasitattā chandarāgā gehassitā dhammāti saṅgahato vatvā puna pabhedato dassetuṃ manāpiyesu rūpesūtiādi vuttaṃ. Tattha manāpiyesūti manavaḍḍhanakesu iṭṭhesu. Virodhā eva virodhavatthūni. Amanāpiyesūti aniṭṭhesu.

945. Agāvesu agāravoti gāravavirahito. Appatissoti appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti, satthari anupāhane caṅkamante saupāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkame caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthudassanaṭṭhāne ubho aṃse pārupati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nhāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti, parinibbute vā pana cetiyaṃ vandituṃ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne satthudassanaṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti - ayaṃ satthari agāravo nāma. Yo pana dhammasavane saṅghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, samullapanto nisīdati, na sakkaccaṃ gaṇhāti, na sakkaccaṃ vāceti - ‘ayaṃ dhamme agāravo nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṃ deseti, pañhaṃ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati, tiṭṭhati, nisīdati, dussapallatthikaṃ vā hatthapallatthikaṃ vā karoti, saṅghamajjhe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti - ayaṃ saṅghe agāravo nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārove kate saṅghe agāravo katova hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamānova sikkhāya agāravo nāma. Appamādalakkhaṇaṃ ananubrūhayamāno appamāde agāravo nāma. Duvidhaṃ paṭisanthāraṃ akaronto paṭisanthāre agāravo nāma.

Parihāniyā dhammāti parihānakarā dhammā. Kammārāmatāti navakamme vā cīvaravicāraṇādīsu vā kammesu abhirati yuttapayuttatā. Bhassārāmatāti tiracchānakathāvasena bhasse yuttapayuttatā. Niddārāmatāti niddāya yuttapayuttatā. Saṅgaṇikārāmatāti saṅgaṇikāya yuttapayuttatā. Saṃsaggārāmatāti savanasaṃsagge, dassanasaṃsagge, samullāpasasagge, paribhogasasagge, kāyasasaggeti pañcavidhe saṃsagge yuttapayuttatā. Papañcārāmatāti taṇhāmānadiṭṭhipapañcesu yuttapayuttatā.

946. Somanassupavicārādīsu somanassena saddhiṃ upavicarantīti somanassupavicārā. Cakkhunā rūpaṃ disvāti cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvā. Somanassaṭṭhāniyanti somanassassa ārammaṇavasena kāraṇabhūtaṃ. Upavicaratīti tattha vicārappavattanena upavicarati. Vitakko pana taṃsampayutto vāti iminā nayena tīsupi chakkesu attho veditabbo.

947. Gehasitānīti kāmagaṇanissitāni. Somanassānīti cetasikasukhāni. Domanassānīti cetasikadukkāni. Upekkhāti aññāṇasampayuttā upekkhā vedanā, aññāṇupekkhātīpi etāsaṃyeva nāmaṃ.

948. Atthi me attāti vāti sabbapadesu vā-saddo vikappattho; evaṃ vā diṭṭhi uppajjatīti vuttaṃ hoti. Atthi me attāti cettha sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaṃ gaṇhāti. Saccato thetatoti bhūtato ca thirato ca; idaṃ saccanti suṭṭhu daḷhabhāvenāti vuttaṃ hoti. Natthi me attāti ayaṃ pana ucchedadiṭṭhi, sato sattassa tattha tattha vibhavaggahaṇato. Atha vā purimāpi tīsu kālesu atthīti gahaṇato sassatadiṭṭhi, paccuppannameva atthīti gaṇhantī ucchedadiṭṭhi. Pacchimāpi

atītānāgatesu natthīti gaṇaṇato ‘bhasmantā āhutiyo’ti gahitadiṭṭhikānaṃ viya ucchedadiṭṭhi, atīteyeva natthīti gaṇhantī adhiccasaṃuppannikasseva sassatadiṭṭhi. Attanā vā attānaṃ sañjānāmīti saññākkhandhasīsenā khandhe attāti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānanato ‘iminā attanā imaṃ attānaṃ sañjānāmī’ti evaṃ hoti. Attanā vā anattānanti saññākkhandhaṃyeva attāti gahetvā itare cattāro khandhe anattāti gahetvā saññāya tesāṃ jānanato evaṃ hoti. Anattanā vā attānanti saññākkhandhaṃ anattāti itare ca cattāro khandhe attāti gahetvā saññāya tesāṃ jānanato evaṃ hoti. Sabbāpi sassatucchedadiṭṭhiyova.

Vado vedeyyoti ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha vadatīti vado; vacīkammaṃ kārakoti vuttaṃ hoti. Vedayatīti vedeyyo; jānāti anubhavati cāti vuttaṃ hoti. Idāni yaṃ so vedeti taṃ dassetuṃ tatra tatra dīgharattaṃ kalyāṇapāpakānantiādi vuttaṃ. Tattha tatra tatrāti tesu tesu yonigatiṭṭhitinivāsani kāyesu ārammaṇesu vā. Dīgharattanti cirarattaṃ. Paccaṇubhotīti paṭisaṃvedayatī. Na so jāto nāhosīti so attā ajātidhammato na jāto nāma; sadā vijjamaṇo yevāti attho. Teneva atīte nāhosi, anāgatepi na bhavissati. Yo hi jāto so ahosi, yo ca jāyissati so bhavissatīti. Athavā ‘na so jāto nāhosī’ti so sadā vijjamaṇattā atītepi na jātu nāhosi, anāgatepi na jātu na bhavissati. Niccoti uppādavayarahito. Dhuvoti thiro sārabhūto. Sassatoti sabbakāliko. Avipariṇāmadhammoti attano pakatibhāvaṃ avijānanadhammo kakaṇṭako viya nānappakāratthaṃ nāpajjati. Evamaṃ sabbāsavadiṭṭhi nāma kathitā. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Chakkaniddesavaṇṇanā.

Sattakaniddesavaṇṇanā

949. Sattakaniddese thāmagataṭṭhena appahīnatṭhena ca anusentīti anusayā. Vaṭṭasmiṃ satte saṃyojenti ghaṭentīti saṃyojanāni. Samudācāravasena pariyaṭṭhahantīti pariyaṭṭhānāni. Kāmarāgo va pariyaṭṭhānaṃ kāmarāgapariyaṭṭhānaṃ. Sesesupi ese va nayo.

950. Asataṃ dhammā, lāmakatṭhena vā asantā dhammāti asaddhammā. Rāgādīhi dosehi duṭṭhāni caritānīti duccharitāni. Tena tenākārena maññantīti mānā.

951. Diṭṭhiniddese rūpīti rūpavā. Cātumahābhūtikoti cātumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṃ etanti mātāpettikaṃ. Kintaṃ? Sukkaṇṇitaṃ. Mātāpettike sambhūto jātoti mātāpettikasambhavo. Idha rūpakāyasīsenā manussatthāvaṃ attāti vadati. Duttiyo taṃ paṭikkhipitvā dibbatthāvaṃ vadati. Dibboti devaloke sambhūto. Kāmāvacaroti chakāmāvacaradeva pariyaṭṭhāno. Kabaḷikāraṃ bhakkhayatīti kabaḷikārabhakkho. Manomayoti jhānāmanena nibbatto. Sabbaṅgapaccaṅgīti sabbaṅgapaccaṅgayutto. Ahīnindriyoti paripuṇṇindriyo; yāni brahmaloke atthi tesāṃ vasena, itaresaṅca saṇṭhānavasenetāṃ vuttaṃ. Ākāsānañcāyatanūpagoti ākāsānañcāyatanabhāvaṃ upagato. Itaresupi ese va nayo. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sattakaniddesavaṇṇanā.

Aṭṭhakaniddesavaṇṇanā

952. Aṭṭhakaniddese kilesāyeva kilesavatthūni. Kusītavatthūnīti kusītassa alasassa vatthūni, paṭiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. Kammaṃ kātabbaṃ hotīti cīvaravicāraṇādikammaṃ kātabbaṃ hoti. Na vīriyaṃ ārabhatīti duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. Appattassāti jhānavipassanāmaggaḥādharmassa appattassa pattiya. Anadhigatassāti tasseeva anadhigatassa adhigamatthāya. Asacchikatassāti tasseeva asacchikatassa sacchikaraṇatthāya. Idama paṭhamanti ‘idama handāhama nipajjāmī’ti evama osīdanaṃ paṭhamama kusītavatthu. Iminā nayeṇa sabbattha attho veditabbo.

Māsācītaṃ maññeti ettha pana māsācītaṃ nāma tintamāso; yathā tintamāso garuko hoti, evama garukoti adhippāyo. Gilānā vuṭṭhito hotīti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

954. Aṭṭhasu lokadhammesūti ettha lokassa dhammāti lokadhammā. Etehi vimutto nāma natthi, buddhānampi honti eva. Tasmā ‘lokadhammā’ti vuccanti. Paṭighātoti paṭihaññanākāro. Lābhe sārāgoti ‘ahama lābham labhāmī’ti evama gehasītasomanassavasena uppanno sārāgo; so cittaṃ paṭihanati. Alābhe paṭivirodhoti ‘ahama lābham na labhāmī’ti domanassavasena uppannavirodho; sopi cittaṃ paṭihanati. Tasmā ‘paṭighāto’ti vutto. Yasādīsopi ‘ahama mahāparivāro, aham appaparivāro, aham pasamsappatto, aham garahappatto, aham sukhappatto, aham dukkhappatto’ti evametesama uppati veditabbā. Anariyavohārāti anariyānaṃ vohārā.

957. Purisadosāti purisānaṃ dosā. Na sarāmi ‘mayā etassa kammaṃ kataṭṭhānaṃ na sarāmi na sallakkhemī’ti evama assatibhāvena nibbeṭheti moceti. Codakamyeva paṭippharatīti paṭiviruddho hutvā pharati, paṭibhāṇitabhāvena tiṭṭhati. Kiṃ nu kho tuyhanti ‘tuyhama bālassa abyattassa bhaṇitena nāma kiṃ’ yo tvaṃ neva vatthunā āpattiṃ, na codanaṃ jānāsī’ti dīpeti; ‘tvaṃ pi nāma evama kiñci ajānanto bhaṇitabbaṃ maññissasī’ti ajjhottharati. Paccāropetīti ‘tvaṃ pi khosī’tiādīni vadanto paṭiāropeti. Paṭikarohīti desanāgāminīṃ desehi, vuṭṭhānagāminīto vuṭṭhāhi tato suddhante paṭiṭṭhito aññaṃ codessasī’ti dīpeti.

Aññaṇāññaṃ paṭicaratīti aññaṇa kāraṇena vacanena vā aññaṃ kāraṇaṃ vacanaṃ vā paṭicchādeti. ‘Āpattiṃ āpannosī’ti vutto ‘ko āpanno? Kiṃ āpanno? Kathama āpanno? Kismiṃ āpanno? Kama bhaṇatha? Kiṃ bhaṇathā’ti vadati. ‘Evarūpaṃ kiñci tayā diṭṭha’nti vutte ‘na suṇāmī’ti sotaṃ vā upaneti. Bahiddhā katham apanāmetīti ‘itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī’ti puṭṭho ‘pāṭaliputtaṃ gatomhī’ti vatvā puna ‘tava pāṭaliputtagamaṇaṃ na pucchāmā’ti vutte ‘tato rājagahaṃ gatomhī’ti ‘rājagahaṃ vā yāhi, brāhmaṇagehama vā; āpattiṃ āpannosī’ti? ‘Tattha me sūkaramamsama laddha’ntiādīni vadanto katham bahiddhā vikkhipati. Kopanti kupitabhāvaṃ. Dosanti duṭṭhabhāvaṃ. Ubhayampetaṃ kodhasseva nāmaṃ. Appaccayanti asantuṭṭhākāraṃ; domanassassetama nāmaṃ. Pātukarotīti dasseti pakāseti. Bāhāvikkhepakama bhaṇatīti bāhā vikkhipitvā alajjivacanaṃ vadati. Vihesetīti viheṭheti bādhati. Anādiyitvāti cittikārena aggahetvā avajānitvā; anādaro hutvāti attho.

Atibālanti atidaḥama atippamānaṃ. Mayi byāvaṭāti mayi byāpāraṃ āpannā. Hīnāyāvattitvāti hīnassa gihibhāvassa atthāya āvattitvā; gihi hutvāti attho. Attamaṇā hothāti tuṭṭhacittā hotha, ‘mayā labhitabbaṃ labhatha, mayā vasitabbaṭṭhāne vasatha, phāsuvihāro vo mayā kato’ti adhippāyeṇa vadati.

958. Asaññīti pavatto vādo asaññīvādo; so tesama atthīti asaññīvādā. Rūpī attātiādīsū lābhino kasiṇarūpaṃ attāti gahetvā rūpīti diṭṭhi uppajjati; alābhino takkamatteneva, ājīvakānaṃ viya. Lābhinoyeva ca pana arūpasamāpattinimittaṃ attāti gahetvā arūpīti

diṭṭhi uppajjati; alābhino takkamatteneva, nigaṇṭhānaṃ viya. Asaññībhāve panettha ekanteneva kāraṇaṃ na pariyesitabbaṃ. Diṭṭhigatiko hi ummattako viya yaṃ vā taṃ vā gaṇhāti. Rūpī ca arūpī cāti rūpārūpamissakagāhasena vuttaṃ. Ayaṃ diṭṭhi rūpāvacarārūpāvacarasamāpattilābhinopi takkikassāpi uppajjati. Neva rūpī nārūpīti pana ekantato takkikadiṭṭhiyeva. Antavāti parittakasiṇaṃ attato gaṇhantassa diṭṭhi. Anantavāti appamāṇakasiṇaṃ. Antavā ca anantavā cāti uddhamadho sapariyantaṃ tiriyaṃ apariyantaṃ kasiṇaṃ attāti gahetvā uppannadiṭṭhi. Nevantavā nānantavāti takkikadiṭṭhiyeva. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Aṭṭhakaniddesavaṇṇanā.

Navakaniddesavaṇṇanā

960. Navakaniddese nava āghātavattūnīti sattesu uppattivase neva kathitāni. Purisānaṃ malānīti purisamalāni. Navavidhāti navakoṭṭhāsā navappabhedā vā.

963. Taṇhaṃ paṭiccāti taṇhaṃ nissāya. Pariyesanāti rūpādiārammaṇapariyesanā. Sā hi taṇhāya sati hoti. Lābhoti rūpādiārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti. Vinicchayo pana ñāṇataṇhādiṭṭhivitaṅkavasena catubbidho. Tattha “sukhavinicchayaṃ jaññā, sukhavinicchayaṃ ñatvā ajjhattaṃ sukhamanuyuñjeyyā”ti ayaṃ ñāṇavinicchayo. “Vinicchayoti dve vinicchayā - taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā”ti evaṃ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicaritāni taṇhāvinicchayo. Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. “Chando kho, devānaminda, vitakkanidāno”ti imasmim paṇa sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābhaṃ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṃ sundarāsundarañca vitakke neva vinicchīnāti - ‘ettakaṃ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṃ saddādiārammaṇatthāya, ettakaṃ mayhaṃ bhavissati, ettakaṃ parassa, ettakaṃ paribhuñjissāmi, ettakaṃ nidahissāmi’ti. Tena vuttaṃ “lābhaṃ paṭicca vinicchayo”ti.

Chandarāgoti evaṃ akusalavitaṅkena vitakkite vatthusmim dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idañhi idha chandoti dubbalarāgassādhivacanaṃ. Ajjhosānanti ahaṃ mamanti balavasanniṭṭhānaṃ. Pariggahoti taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇaṃ. Macchariyanti parehi sādhaṇaṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanattaṃ vadanti - “idaṃ acchariyaṃ mayhameva hotu, mā aññassa acchariyaṃ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī”ti. Ārakkhoti dvārapidahanamañjusagopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṃ. Adhikarotīti adhikaraṇaṃ; kāraṇassettaṃ nāmaṃ. Ārakkhādhikaraṇanti bhāvanapūṃsaṃ; ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsu paranisedhanattaṃ daṇḍassa ādānaṃ daṇḍādānaṃ. Ekatodhārādino satthassa ādānaṃ satthādānaṃ. Kalahoti kāyakalahopi vācāalahopi. Purimo purimo virodho viggaho, pacchimo pacchimo vivādo. Tuvaṃ tuvanti agāravavacanaṃ, tvaṃ tvanti attho.

964. Iñjitānīti iñjanāni calanāni. Asmīti iñjitametantiādīhi sabbapadehi mānova kathito. Ahanti pavattopi hi māno iñjitameva, ayamahanti pavattopi, nevasaññīnāsaññī bhavissanti pavattopi. Sesanavakehipi mānova kathito. Māno hi iñjanato iñjitaṃ, maññanato maññitaṃ, phandanato phanditaṃ, papañcanato papañcitaṃ. Tehi tehi kāraṇehi saṅkhatattā saṅkhatanti ca vuccati. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Navakaniddesavaṇṇanā.

966. Dasakaniddese kilesā eva kilesavatthūni. Āghātavatthūni panettha “anattamaṃ me acari”tiādīnaṃ vasena avikopetabbe khāṇukaṇṭakādīmhipi aṭṭhāne uppannāghātena saddhiṃ vuttāni.

970. Micchattesu micchāññanti pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpaṃ katvā ‘sukataṃ mayā’ti paccavekkhaṇākārena uppanno moho. Micchāvimuttīti avimuttasseva sato vimuttasaññitā. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Dasakaniddesavaṇṇanā.

Taṇhāvicaritaniddesavaṇṇanā

973. Taṇhāvicaritaniddese taṇhāvicaritānīti taṇhāsamudācārā taṇhāpavattiyo. Ajjhattikassa upādāyāti ajjhattikaṃ khandhapañcakaṃ upādāya. Idañhi upayogatthe sāmivacanaṃ. Asmīti hotīti yadetaṃ ajjhattaṃ khandhapañcakaṃ upādāya taṇhāmānadiṭṭhivasena samūhagāhato ‘asmī’ti hoti, tasmīṃ satīti attho. Itthasmīti hotītiādīsu pana evaṃ samūhato ‘aha’nti gahaṇe sati tato anupanidhāya ca upanidhāya cāti dvidhā gahaṇaṃ hoti. Tattha anupanidhāyāti aññaṃ ākāraṃ anupagamma sakabhāvameva ārammaṇaṃ katvā ‘itthasmī’ti hoti; khattiyādīsu ‘idaṃpakāro aha’nti evaṃ taṇhāmānadiṭṭhivasena hotīti attho. Idaṃ tāva anupanidhāya gahaṇaṃ. Upanidhāya gahaṇaṃ pana duvidhaṃ hoti - samato ca asamato ca. Taṃ dassetuṃ evasmīti ca aññathāsmīti ca vuttaṃ. Tattha evasmīti idaṃ samato upanidhāya gahaṇaṃ; yathā ayaṃ khattiyo, yathā ayaṃ brāhmaṇo, evaṃ ahampīti attho. Aññathāsmīti idaṃ pana asamato gahaṇaṃ; yathāyaṃ khattiyo, yathāyaṃ brāhmaṇo, tato aññathā ahaṃ hīno vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicaritāni. Bhavissantiādīni pana cattāri anāgatavasena vuttāni. Sesaṃ purimacatukke vuttanayeneva attho veditabbo. Asmīti sassato asmi. Sātasmiṃti asassato asmi. Asasmīti satasmīti vā pāṭho. Tattha atthīti asaṃ; niccassetamādhivacanaṃ. Sīdatīti sataṃ; aniccassetamādhivacanaṃ. Iti imāni dve sassatucchedavasena vuttānīti veditabbāni. Ito parāni siyantiādīni cattāri saṃsayaparivitakkavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayeneva atthato veditabbāni. Apāhaṃ siyantiādīni pana cattāri “api nāmāhaṃ bhavēyya”nti evaṃ patthanākappanavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayeneva veditabbāni. Evametesu -

Dve diṭṭhisīsā cattāro, suddhasīsā sīsamūlakā;
Tayo tayoti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Etesu hi sassatucchedavasena vuttā dve diṭṭhisīsā nāma. Asmīti, bhavissanti, siyanti, apāhaṃ siyanti ete cattāro suddhasīsāeva. Itthasmīti ādayo tayo tayoti dvādasa sīsamūlakā nāmāti. Evamete dve diṭṭhisīsā, cattāro suddhasīsā, dvādasa sīsamūlakāti aṭṭhārasa taṇhāvicaritadhammā veditabbā.

974. Idāni paṭipāṭiyāva te dhamme bhājetvā dassetuṃ kathaṇca asmīti hotītiādī āraddhaṃ. Tattha kañci dhammaṃ anavakāriṃ karitvāti rūpavedanādīsu kañci ekadhammampi avinibbhogaṃ katvā, ekekato aggahetvā, samūhatova gahetvāti attho. Asmīti chandaṃ paṭilabhatīti pañcakkhandhe niravasesato gahetvā ‘aha’nti taṇhaṃ paṭilabhati. Mānadiṭṭhīsupi eseva nayo. Tattha kiñcāpi ayaṃ taṇhāvicaritaniddeso, mānadiṭṭhīyo pana na vinā taṇhāya, tasmā tadekaṭṭhavasena

idha vuttā. Taṇhāsīsena vā papañcattayampi uddiṭṭhaṃ. Taṃ uddesānurūpeneva niddisutampi mānadiṭṭhiyo gahitā. Taṇhāpapañcaṃ vā dassento teneva saddhiṃ sesapapañcepi dassetuṃ evamāha.

Tasmīṃ sati imāni papañcitānīti tasmīṃ “asmīti chandaṃ paṭilabhatī”tiādīnā nayena vutte papañcattaye sati puna imāni “itthasmīti vā”tiādīni papañcitāni hotīti attho.

Khattiyosmītiādīsu abhisekasenāmaccādinā ‘khattiyo ahaṃ’, mantajjhena porohiccādinā ‘brāhmaṇo ahaṃ’, kasigorakkhādinā ‘vesso ahaṃ’, asitabyābhaṅgitāya ‘suddo ahaṃ’, gihibyañjanena ‘gahaṭṭho aha’nti iminā nayena attho veditabbo. Evaṃ itthasmīti hotīti evaṃ khattiyādīsu khattiyādippakāraṃ attani uppādayitvā ‘itthaṃpakāro aha’nti hoti.

Yathā so khattiyotiādīsu ‘yathā so abhisekasenāmaccādinā khattiyo, tathā ‘ahampi khattiyo’ti iminā nayena attho veditabbo. Dutīyanaye ‘yathā so abhisekasenāmaccādinā khattiyo, nāhaṃ tathā khattiyo; ahaṃ pana tato hīno vā seṭṭho vā’ti iminā nayena attho veditabbo. Bhavissantiādīniddesādīsupi ese va nayo.

975. Evaṃ ajjhakkassa upādāya taṇhāvicarītāni bhājetvā idāni bāhirassa upādāya taṇhāvicarītāni bhājetuṃ tattha katamānītiādīmāha. Tattha bāhirassa upādāyāti bāhiraṃ khandhapañcakaṃ upādāya. Idampi hi upayogatthe sāmivacanaṃ. Imināti iminā rūpena vā...pe... viññāṇena vā. Avasesaṃ pana uddesavāre tāva vuttanayeneva veditabbaṃ.

976. Niddesavāre pana avakāriṃ karitvāti vinibbhogaṃ katvā. Iminā asmīti chandaṃ paṭilabhatītiādīsu iminā rūpena vā...pe... viññāṇena vāti evaṃ pañcakkhandhe ekadesato gahetvā iminā ‘aha’nti chandādīni paṭilabhatīti evamattho veditabbo.

Iminā khattiyosmītiādīsu ‘iminā chattaṇa vā khaggena vā abhisekasenāmaccādinā vā khattiyo aha’nti evaṃ purimanayeneva attho veditabbo. Imināti padamattameva hettha viseso.

Yathā so khattiyotiādīsupi imināti vuttapadameva viseso. Tasmā tassa vasena yathā khattiyo, evaṃ ahampi iminā khaggena vā chattaṇa vā abhisekasenāmaccādinā vā khattiyoti evaṃ yojetvā sabbapadesu attho veditabbo. Iminā niccosmīti pañcakkhandhe anavakāriṃ katvā rūpādīsū ekameva dhammaṃ ‘aha’nti gahetvā ‘iminā khaggena vā chattaṇa vā ahaṃ nicco dhuvo’ti maññati. Uccchedadiṭṭhiyampi ese va nayo. Sesaṃ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ.

Iti evarūpāni atītāni chattiṃsāti ekekassa puggalassa atīte chattiṃsa. Anāgatāni chattiṃsāti ekekasseva anāgate chattiṃsa. Paccuppannāni chattiṃsāti ekekassa vā puggalassa yathālābhavasena bahunaṃ vā paccuppanne chattiṃsa. Sabbasattānaṃ pana ekaṃseneva atīte chattiṃsa, anāgate chattiṃsa, paccuppanne chattiṃsāti veditabbāni. Anantā hi asadisataṇhāmānadiṭṭhibhedā sattā. Aṭṭhataṇhāvicaritasataṃ hotīti ettha pana aṭṭhasatasaṅkhātāṃ taṇhāvicaritaṃ hotīti evamattho daṭṭhabbo. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Taṇhāvicaritaniddesavaṇṇanā.

Diṭṭhigataniddesavaṇṇanā

977. Diṭṭhigataniddese brahmajāle veyyākaraṇeti brahmajālanāmake veyyākaraṇe, dīghanikāyassa paṭhamasuttante. Vuttāni bhagavatāti satthārā sayaṃ āhacca bhāsītāni. Cattāro sassatavādātiādīsu “te ca bhonto samaṇabrāhmaṇā kimāgamma kimārabbha sassatavādā sassataṃ attānañca lokañca paññāpentī catūhi vatthūhī”tiādinā brahmajāle vuttanayeneva pabhedo ca attho ca veditabboti.

Sammohavinodaniyā vibhaṅgaṭṭhakathāya

Khuddakavatthuvibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 2. Σχόλια για το βιβλίο της ανάλυσης. 17. Ανάλυση των ελασσόνων θεμάτων έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org